

Έτος Β'.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ 1874.

Φυλ. Δ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΡΗΤΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

(Συνέχεια και τέλος.)

Οὐχι ὑποδεέστερον τοῦ Ἐπιπλόπου Καισαρείας εὐρίσκομεν τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Μετὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν ἐπιχειρημάτων, τὴν σφοδρότητα τοῦ λόγου, τὴν ζωηρότητα τῶν εἰκόνων, καὶ τὸ ἐμπαθὲς τῶν αἰσθημάτων, ἐνώνει τὴν τάξιν, τὸν εἰρμὸν τῶν ἀποδείξεων, τὴν ἀλλοιουσίαν τῶν συλλογισμῶν καὶ τὴν ἀνένδοτον ἐπιστάσιαν εἰς τὸ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ. Οὐδεὶς ἄλλος ἐδογματίσει σαφέστερα τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος ὡς ὁ μέγας οὗτος τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος. Τοῦτου ἐνεκεν ἔλαβεν καὶ τὴν προσηγορίαν Θεολόγος καὶ ἰδικότερον Θεολόγος Τριαδικός. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ

(ΔΗΜΗΤΡΟΣ ΦΥΛ. Δ'.)

καὶ ἀνέκφραστοι αὐτοῦ ιδιότητες, ἡ θεότης τοῦ λόγου καὶ ἡ ἐντελής αὐτοῦ ἰσότης μετὰ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, τὸ ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον τοῦ τρίτου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἕτοι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μετὰ τῶν δύο ἄλλων θεῶν προσώπων, τοιαῦτα εἶναι τὰ ὑψηλὰ ἀντικείμενα ἅτινα πραγματεύεται εἰς τὰς ὁμιλίαις αὐτοῦ. Παντοῦ ἐκθέτει καὶ ἀναπτύσσει τὰ ἄρθρα τῆς καθολικῆς πίστεως μετὰ τῆς ἀκριβεστέρας διδασκαλίας καὶ τῶν ὑψηλοτέρων νοημάτων. Ἐνδεκα ἐκ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ ἀπονείωνται πρὸς τοὺς μαθητὰς τοῦ Εὐνομίτου ἰσχυριζομένου δῆθεν ὅτι ὁ Λόγος δὲν ἦτον ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ ὅτι ἡ ἐνσάρκωσις δὲν ἦτον ἡ ἐνωσις τῆς θείας οὐσίας μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης σαρκός. Τὸν πλήρη ἀσεβείας καὶ ἀμαθείας τοῦτον παραλογισμὸν κατεπολέμησαν καὶ ἐκεραυνολόγησαν ἀλλεπαλήλως ὁ ἱερός Βασιλεὺς, ὁ ἅγιος Γρηγόριος τῆς Νύσσης καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Παρακτὸς τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Ἀπολογητικοῦ Λόγου δὲν ἐξεφώνησεν ἐνώπιον 150

ἐπισκόπων καὶ τοῦ βασιλέως, καὶ δι' οὗ ἐπέτυχε τὴν παραίτησίν του ὡς ἐπισκόπου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας, ὁ ἁγιος Γρηγόριος συνέγραψε πολλὰς ἄλλας ὁμιλίας ἐπὶ διαφόρων ἀντικειμένων, πανηγυρικοὺς καὶ ἐπιταφίους λόγους, ἐπιστολάς καὶ ποιήσεις. Αἱ ποιήσεις αὐτοῦ διαίρουται εἰς ἐπιγράμματα καὶ εἰς ἱερὰ ποιήματα. Μεταξὺ τῶν τελευταίων διαπρέπει ὁ βίος αὐτοῦ εἰς ἱαμβικούς στίχους. Τὸ ποίημα περὶ ματαιότητος καὶ ἀσταςίας τῆς ζωῆς προσφέρει ζωηρὰς εἰκόνας καὶ ὑψηλὰ νοήματα.

Ἄνθρωποι ὀνητοί, βροτῆς γένος, οὐδ' ἐόντες, Οἱ θανάτῳ ζῶντες, ἐτώσια φυσίωμεν, Μέχρι τίνος ψεύσθησι ἡματιώσιν ὄνειροις Παιζόμενοι, παίζοντες, ἐπὶ χθονὶ μάψ ἀλάλησθε; . . .

Εἰς τὸ πλήρες μελαγχολικῶν σκέψεων ποίημα περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὁ ποιητὴς ἐρευνᾷ τὴν διττὴν καὶ μυστηριώδη αὐτοῦ φύσιν « ψυχὴ μου, ἐκφωνεῖ, τίς εἶσαι; πόθεν ἔρχεσαι; τίς σέ ἐπιφόρτισε νὰ ἄρῃς τὸ νεκρὸν τοῦτο σῶμα; Ποία δύναμις σέ συνέδεσε διὰ τῶν ἀλύσεων τοῦ βίου τούτου; Πῶς ἡ πνοὴ συνήφθη τῇ ὕλῃ, τὸ πνεῦμα τῇ σαρκί; Ἐὰν ἐγεννήθης συγχρόνως μετὰ τοῦ σώματος ὅποια ἀπαίσιος ἔνωσις! Ἐπλάσθην κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ἐντούτοις ἐν τῇ φθορᾷ συνελήφθην καὶ εἶμαι τέκνον τῆς ἁμαρτίας. Σήμερον ἄνθρωπος αὔριον σποδός. Ἴδου ἡ τελευταία ἐλπίς. Ἄλλ' ὦ ψυχὴ μου, ἐὰν ἦσαι τί οὐράνιον δίδαξόν με· ἐὰν ἦσαι πνοὴ ἢ μόριόν τι τοῦ Θεοῦ, ἀπόρριψον τὸν ρύπον τῆς ἁμαρτίας καὶ θέλω σὲ πιστεῦσαι ».

Ἄλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν δισταγμῶν αὐτοῦ, αἵφνης ὁ ποιητὴς σταματᾷ ἔντρομος, ἀποκηρύττει τοὺς λόγους του καὶ προσπίπτων ἐνώπιον τῆς Τριάδος λέγει « Σήμερον τὸ σκότος, αὔριον ἡ ἀλήθεια· καὶ τότε ἡ ἐπισκοπῶν τὸν Θεόν, ἡ ὑπὸ τοῦ πυρός τῆς κολάσεως καταπλεγόμενος, θέλεις γνωρίσει τὰ πάντα . . . . Ὅπως, ἀφοῦ ἡ ψυχὴ μου εἶπε τοὺς λόγους τούτους, πάραυτα ἡ θλίψις μου ἔπαυσε καὶ ἐπανήλθον

πρὸς τὸ ἐσπέρας ἐκ τοῦ δάσους εἰς τὴν κατοικίαν μου, πότε μὲν γελῶν διὰ τὴν μωρίαν τῶν ἀνθρώπων, πότε δὲ αἰσθανόμενος εἰσέτι τὸν ἀγῶνα τοῦ τεταραγμένου πνεύματός μου ».

Ἐν τῷ κράματι τούτῳ ἀφηρημένων ἰδεῶν καὶ συγκινήσεων, ἐν τῇ ἀντιθέσει ταύτῃ τῶν καλλονῶν τῆς φύσεως μετὰ τῶν ταραχῶν καρδίας βασανιζομένης ὑπὸ τοῦ αἰνίγματος τῆς ὑπάρξεώς μας καὶ ζητούσης νὰ ἐπαναπαυθῇ ἐν τῇ πίστει, ὑπάρχει ἀναμφιβόλως παράδοξόν τι θέλητρον ὅπερ καταγοητεύει τὸ πνεῦμα καὶ τὰς αἰσθήσεις μας. Δὲν εἶναι ὁμηρικὴ ποίησις, πλὴν εἶναι ποίησις νέα καὶ ἀληθὴς ἀπέχουσα πολὺ τῶν μιμήσεων ἐκείνων ἐνθα τινὲς ποιηταὶ χριστιανοὶ ἐξήτουν νὰ μεταφέρωσιν ἐπὶ θρησκευτικῶν ἀντικειμένων τὰ σχήματα τοῦ ἀρχαίου ἰδιώματος τῶν μουσῶν. Εἰς τὰς ὠχρὰς ταύτας μιμήσεις τὸ πᾶν ἔπρεπε νὰ ἦναι ἑλλειπὲς καὶ λεκανθασμένον, ἡ δὲ τραγωδία τοῦ πάσχοντος Χριστοῦ ὁμοιάζει μᾶλλον σύρραμμα τοῦ Εὐριπίδου, ἀνάξιον τοῦ εὐγλωττοῦ Ἐπισκόπου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ χριστιανικὴ ποίησις ἠδύνατο νὰ παλαίσῃ ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν μόνον διὰ τῶν μελαγχολικῶν ἐκείνων σκέψεων αἵτινες χαρακτηρίζουσι τὴν σύγχρονον ποίησιν, διὰ τῆς ὁρμῆς πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸ μέλλον, καὶ διὰ τοῦ ἰδανικοῦ ἐκείνου ὅπερ ἦτον ἄγνωστον εἰς αὐτούς. Ἐντεῦθεν ἀνεφύετο οἰκοθεν ἡ πλήρης σκέψεων καὶ ρευστάσμου ἐκείνη ποίησις ἡ ἐλπίσθησα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ περιγράφουσα τὰ διανοήματα αὐτοῦ καὶ τὰς μᾶλλον ἀορίστους ἐπιθυμίας του. Ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην, ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου συγγέεται μετὰ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ καὶ μᾶς δίδει κάλλιον νὰ ἐννοήσωμεν τὸ νέον τοῦτο πλεονέκτημα τὸ ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ὑποκινούμενον καὶ τὴν σπουδὴν τῆς θύραθεν παιδείας δηλαδὴ τὴν ἀττικὴν καὶ συγχρόνως ἀνατολικὴν ταύτην φύσιν, ἥτις ἐνώνει ὅλας τὰς λεπτότητας τῆς γλώσσης μετὰ τῆς ἀκανόνιστου

καταστάσεως τῆς φαντασίας, τὴν δεινότητα τοῦ ρήτορος μετὰ τῆς αὐστηρότητος τοῦ ἀποστόλου, καὶ ἐνίοτε τὴν ἐπιτετηδευμένην ἀφρονίαν τῆς γλώσσης μετὰ τῆς βαθυτέρας συγκινήσεως. Εἰς οὐδὲν ἄλλο σύγγραμμα ἢ θελκτικὴ αὕτη εὐγλωττία ἡ ὁμοιάζουσα πρὸς θρησκευτικὴν μελωδίαν δὲν ὑπερτερεῖ τόσον ὅσον εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου. Οἱ ἐπιτάφιοι αὐτοῦ λόγοι εἶναι ὕμνοι, οἱ δὲ φιλιππικοὶ αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ συμμετέχουσι τῆς κατάρτας τοῦ προφήτου. Ἐπωνομάσθη ὁ Θεόλογος τῆς ἀνατολῆς, δέον νὰ ἐπνομασθῇ ὡσαύτως ὁ ποιητὴς τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ Ἰουστῖνοι, οἱ Κύριλλοι, οἱ Κλήμεντες καὶ ἄλλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν διεσκέδαζον κατὰ τὴν Ἀνατολὴν τὸ σκότος τῆς πολυθείας, ὁ Τερτυλλιανὸς συνέγραψεν ἐν τῇ Δύσει τὸν ἀπολογητικὸν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως λόγον. Ἐκθέσας προηγουμένως ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ τὴν ἀρχὴν τῶν ψευδῶν Θεῶν, τὴν ἀλογίαν τῆς λατρείας αὐτῶν, τὴν ἀσχημοσύνην τῶν τελετῶν, περαινέει ὅτι οἱ θεοὶ οὗτοι εἶναι ἀνάξιοι τῆς ὑπερτάτης λατρείας καὶ ὅτι εἶναι δαίμονες ἀπατώντες τοὺς ἀνθρώπους. Ἀποδεικνύων ἀκολούθως τὸ ἀληθὲς ἀντικείμενον τῆς λατρείας τῶν Χριστιανῶν λέγει. « Ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν διὰ τῆς δυνάμεώς του παρήγαγεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὰ πάντα, διακοσμεῖ τὸ πᾶν διὰ τῆς σοφίας του, καὶ διοικεῖ τὸν κόσμον διὰ τῆς Προνοίας αὐτοῦ. Τὸ μεγαλοπρεπὲς θέαμα τῆς φύσεως ἀριθλήως μαρτυρεῖ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ὑπερτάτου τούτου ὄντος· καὶ αὐτοὶ οἱ ἔθνη καὶ ὅσον τυφλοὶ καὶ ἂν ὦσιν ὡς ἐκ τῶν προλήψεων τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν παθῶν των, αὐτοφουῶς μαρτυροῦσιν ὑπὲρ αὐτοῦ, ὁπόταν ἐν τῷ μέσῳ τῶν κινδύνων ἀνακράξουσιν, μέγιστε Θεέ! ἀγαθὲ Θεέ! μαρτυρία ψυχῆς ὄντως χριστιανικῆς. Οἱ προφῆται οὗς ὁ Θεὸς ἀνέδειξε καὶ οὗς ἐνέπλησε τοῦ πνεύματός του ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ

αὐτοῦ διὰ ζωῆς φωνῆς καὶ ἔγγράφως. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ ὦσιν ὑποπτα, εὐρίσκονται εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν τῶν Ἰουδαίων οἵτινες τὰ ἀναγινώσκουσι δημοσίως εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν. Οὐδεὶς δύνανται ν' ἀμφισβητήσῃ περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῶν συγγραμμάτων τούτων καὶ εἶναι θετικὸν ὅτι ὁ Μωϋσῆς ὑπῆρξεν πρὶν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων. Ἡ ἐκπλήρωσις τῶν προφητειῶν τούτων τρανῶς ἀποδεικνύει ὅτι ἦναι θεοὶ καὶ μᾶς ἐξασφαλίζει περὶ τῆς ἀληθείας ἐκείνων αἵτινες μέλλουσι ν' ἀκολουθήσωσι. Αἱ Γραφαὶ ἀνήγγειλαν τὰς δυστυχίας τῶν Ἰουδαίων τὰς ὁποίας βλέπομεν ἀκριβῶς ἐκτελουμένας. Ὁ Θεὸς ἐπλήρωσεν αὐτοὺς εὐεργεσιῶν ἐξ αἰτίας τῆς εὐσεβείας τῶν πατέρων των, καὶ ἐξηκολούθησε νὰ προστατεύῃ αὐτοὺς μέχρι οὗ ἐφάνησαν ἀνάξιοι τῆς προστασίας ταύτης. Βλέπων δὲ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν ὑπέπεσαν δὲν δύναται τις νὰ παραγνωρίσῃ τὴν τιμωρὸν χεῖρα τοῦ Θεοῦ. Ἐξόριστοι ἐκ τῆς πατρίδος των, πλανῶνται τῇ δε κάκεισε, ἄνευ νόμων, ἄνευ προστασίας, ἄνευ βασιλέως καὶ ἀρχηγῶν. Οἱ αὐτοὶ χρησμοὶ οἵτινες εἶχον προεἶπει εἰς αὐτοὺς τὰς δυστυχίας ταύτας, ἐσημείωνον ὅτι ὁ Θεὸς ἤθελεν ἐκλέξει ἐξ ὅλων τῶν ἐθνῶν καὶ ἐξ ὅλων τῶν μερῶν λάτρας μᾶλλον πιστοὺς πρὸς τοὺς ὁποίους ἤθελε μεταδώσει τὴν χάριν του, ἐνεκεν ἐκείνου ὅστις ὄφειλε νὰ ἦναι ἀρχηγὸς καὶ κύριός των ».

Ὁ Τερτυλλιανὸς ὁμιλεῖ ἀκολούθως περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνσαρκώσεως, ἀποδεικνύει τὴν θεότητα αὐτοῦ διὰ τῶν προφητειῶν, διὰ τῶν θαυμάτων του, διὰ τῆς ἀναστάσεως του· λέγει ὅτι τὰ καθέκαστα τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐφάνησαν τόσον θαυμαστά καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐθνικοὺς ὥστε ὁ Πιλάτος ἔγραψεν ἐπισήμως εἰς τὸν αὐτοκράτορα Τιβέριον, καὶ ὅτι ὁ Τιβέριος ἤθελε πιστεῦσαι εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐὰν ἠδύνατό τις νὰ ἦναι συγχρόνως καίσαρ καὶ χριστιανός.

Ἀποδείξας τὴν ἀλήθειαν τοῦ χριστια-

νισμού ὁ ρήτωρ ἀποκρούει ὅλκις δυνάμει τὰς συγκοφαντίας δι' ἃν κατηγοροῦν τοὺς χριστιανούς. « Μὰς κατηγοροῦν, λέγει, διότι δὲν τιμῶμεν τοὺς αὐτοκράτορας διὰ θυσῶν » εἶναι ἀληθές ὅτι δὲν προσφέρομεν εἰς αὐτοὺς σφάγια, ἀλλὰ παρακαλοῦμεν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν αὐτοκρατόρων, τὸν μόνον ἀληθινὸν καὶ αἰώνιον Θεόν· τοὺς σεβόμεθα πλὴν δὲν τοὺς ὀνομάζομεν Θεοὺς διότι τὸ ψεῦδος εἶναι ἄγνωστον ἡμῖν. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀκριβεία μεθ' ἧς ἐκτελοῦμεν τὰ καθήκοντα ἡμῶν δὲν δύναται νὰ ᾖται ὑπόπτος, ἀπόδειξις δὲ τούτου ἔστω ἡ καρτερία μεθ' ἧς ὑπομένομεν τοὺς καταδιωγμούς· πολλάκις ὁ λαὸς μὰς λιθοβολεῖ, καίτις τὰς οἰκίας μας καὶ ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐσφράγας τοῦ Βάκχου οὕτε τοὺς τάφους τῶν νεκρῶν ἡμῶν ἐσεβάσθη. Ἡμεῖς δὲ τί ἐπράξαμεν πρὸς ἀντεκδίκησιν τῶν ἀδικημάτων τούτων; Οὕτε ἡ δύναμις οὕτε οἱ στρατοὶ λείπουν ἡμῖν, ἐὰν σκοπὸν εἴχομεν νὰ σὰς πολεμήσωμεν. Μολοντί ἀρτιφανεῖς πληροῦμεν ὁμῶς τὰς ὑμετέρας πόλεις, τὰ φρούρια, τὰς κώμας, τὰ στρατόπεδα, τὰ ἀνάκτορα, τὴν γερουσίαν, τὴν ἀγορὰν καὶ μόνον τοὺς νεκροὺς σας ἐγκαταλείπομεν. Ἀψηφόντες τὸν θάνατον θὰ εἴμεθα λίαν ἐπιτήδειοι πρὸς τὰ πολεμικὰ ἐὰν ἡ θρησκεία ἡμῶν δὲν μὰς παρήγγειλε μᾶλλον νὰ τὸν δεχόμεθα ἢ νὰ τὸν δίδωμεν, καὶ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἤθελεν ἐρημωθῆ, εἴπερ οἱ ἐν αὐτῷ χριστιανοὶ πρὸς μόνην ἀντεκδίκησιν μετέβαινον ἀλλαγῶς »

« Ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι αἱ συναθροίσεις τῶν Χριστιανῶν δὲν ἦσαν φατριαστικαὶ ὁ Τερτυλλιανὸς περιγράφει πᾶν ὅ,τι συνέβαινε εἰς αὐτάς. « Ἀποτελοῦμεν, λέγει, ἐν μόνον σώμα διότι ἔχομεν τὴν αὐτὴν θρησκείαν, τὴν αὐτὴν ἠθικὴν, τὰς αὐτάς ἐλπίδας· συναθροίζομεθα ὅπως παρακαλῶμεν ὁμοφώνως τὸν Θεὸν ὡς νὰ ἠθέλαμεν ν' ἀναγκάσωμεν αὐτὸν νὰ παραδεχθῆ τὰς αἰτήσεις ἡμῶν, ἡ δὲ βία αὐτῇ τῷ εἶναι εὐάρεστος. Οἱ προεδρεύοντες τὰς συναθροίσεις ἡμῶν εἶναι γέροντες δεδοκιμασμένης ἀρετῆς οἵτινες ἐφθασαν εἰς τὴν ἐντιμὴν ταύτην θέ-

σιν οὐχὶ διὰ τῶν χρημάτων, ἀλλὰ διὰ τῶν καλῶν αὐτῶν ἔργων, καθότι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ οὐδὲν γίνεται διὰ χρημάτων. Ἐὰν δὲ ὑπάρχει παρ' ἡμῖν θησαυρὸς τις οὗτος δὲν προξενεῖ ὄνειδος εἰς τὴν θρησκείαν μας καθότι ἕκαστος συνεισφέρει τὸ κατὰ δύναμιν καὶ οὐδεὶς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ δώσῃ. Ἐκεῖνο ὑπὲρ συναζόμεν εἶναι ἰσοῦ παρακαταθήκη τὴν ὁποίαν δεῖ ἐξοδεύομεν ἐκ περιττὰς εὐωχίας, ἀλλὰ χρησιμεύει εἰς διατήρησιν τῶν ὄρων, εἰς ἀνακούφισιν τῶν πτωχῶν καὶ τῶν τεθλιμμένων. Παράδοξον πῶς τὸ φιλάδελφον τοῦτο πνεῦμα χρησιμεύει ἀντὶ κατηγορητηρίου εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. Παρατηρήσατε, λέγουσι, πῶς ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πῶς συμβουλιθῶσιν. Ὁ δεσμὸς οὗτος τοὺς προξενεῖ θαυμασμὸν, διότι μισοῦνται μετὰ τῶν. Ἐπειδὴ πάντες ἔχομεν μίαν ψυχὴν, ἐν πνεῦμα, δὲν ἔχομεν δυσκολίαν νὰ μεταδίδωμεν τὰ ἀγαθὰ μας· ὡς ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ θαυμάζῃ τις ἐὰν τοιαύτη φιλία παρήγαγε τὰ συσφίττικα τὰ κοινῶς λεγόμενα ἀγάπαι. Οἱ πτωχοὶ ὡς οἱ πλούσιοι εἶναι παραδεκτοὶ καὶ ἡ μεγαλύτερα χριστότης καὶ ταπεινοφροσύνη ἐπικρατεῖ εἰς αὐτά. Πρὶν καθήσωμεν εἰς τὴν τράπεζαν προσευχόμεθα· συνδιαλεγόμεθα ὡς γινώσκοντες ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι παρὼν καὶ μετὰ τὸ τέλος ἀποτεινόμεν εἰς αὐτὸν τὰς ἐγκαρδίους ἡμῶν εὐχαριστήσεις »

Τοιαῦτα ἦσαν αἱ τοσοῦτον δυσφημούμεναι ὑπὸ τῶν ἀπίστων συναθροίσεις τῶν χριστιανῶν. « Πῶς δύναται τις νὰ εἴπῃ προσθέτει ὁ Τερτυλλιανὸς ὅτι εἴμεθα ἀνωφελεῖς ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀνθρώπων; Ζῶμεν μεθ' ἡμῶν, ἀπολαμβάνομεν τῆς αὐτῆς τροφῆς, τῶν αὐτῶν ἐνδυμάτων, τῶν αὐτῶν ἐπίπλων· δὲν ἀποροῖπτομεν τίποτε ἐξ ὧσιν ὁ Θεὸς ἔκαμε, ἀλλ' ἀπολαμβάνομεν ἐξ αὐτῶν μετρίως ἀποδίδοντες χάριτας εἰς ἐκείνον ὅστις εἶναι ὁ δημιουργὸς· συνταξιδεύομεν, καλλιεργοῦμεν τὴν γῆν, εἴμεθα στρατιῶται καὶ ἐμπορευόμεθα μεθ' ἡμῶν. Εἰς τί λοιπὸν εἴμεθα ἄξιαι θανάτου; Σεῖς οἱ δικάζοντες τοὺς κακούργους, ὁμολογήσα-

τε, ὑπάρχει εἰς μόνον μετὰ τῶν αὐτῶν ὅστις εἶναι Χριστιανός; Ἐπικαλοῦμαι τὴν μαρτυρίαν τῶν βιβλίων σας. Μετὰ τῶν κακούργων τοὺς ὁποίους καταδικάζετε καθ' ἑκάστην διὰ τὰ ἐγκλήματα αὐτῶν, δὲν ὑπάρχει οὐδεὶς χριστιανός, καὶ ἂν ὑπάρχη τοιοῦτος, εἶναι μόνον καὶ μόνον ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός του. Ἡ ἀθώωσις εἶναι δι' ἡμᾶς ἀνάγκη, γνωρίζομεν καὶ φυλάττομεν αὐτὴν ἐντελέστατα διδάχθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὅστις εἶναι τέλειος διδάσκαλος καὶ τὸν ὅποιον οὐδεὶς δύναται ν' ἀπατήσῃ »

Αἱ ἄλλαι πραγματεῖαι τοῦ Τερτυλλίου νοῦ ἰδίως αἱ περὶ ὁμοιοῦς—περὶ θεαμάτων—περὶ τῶν μαρτύρων,—περὶ τῶν κοσμημάτων τῶν γυναικῶν,—περὶ κυριακῆς προσευχῆς καὶ περὶ ἀναστάσεως τῆς σαρκὸς ἐμπεριέχουσι λαμπράς καὶ ὠραίας εἰκόνας. « Δὲν γνωρίζω, λέγει ὁ ρήτωρ μεμψόμενος τὴν πολυτέλειαν τῶν χριστιανικῶν γυναικῶν, δὲν γνωρίζω ἐὰν χεῖρες συνειθισμέναι εἰς τὰ χρυσὰ ψέλλια θὰ δυνηθῶσι νὰ ὑποφέρωσι τὸ βῆρος τῶν ἀλύσσεων· ἐὰν πόδες κεκοσμημένοι μετὰ ταινίας θέλωσιν ὑποφέρει τοὺς πόνους τῶν δεσμῶν. Φοβούμαι πολὺ μήπως κεφαλὴ ἐκ δικτυωτοῦ πλέγματος ἐξ ἀδαμάντων καὶ μαργαριταρίων ἐστολισμένη θέλει δυνηθῆ ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν σπάθην τοῦ δημίου ».

Ὁ Τερτυλλιανὸς ἦτον ἀνὴρ εἰς ὑπερβολὴν πεπαιδευμένος καὶ εὐρίσκων εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ λεπτομερείας ἐπὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Ρωμαίων ὃ; εἰς μάτην ἠθέλομεν ἀπαντήσῃ ἀλλαχοῦ. Μολοντί συνεχεῖς βαρβαρισμοὶ καὶ ξένοι ἰδιωτισμοὶ ἀσχημίζουσιν ἐνίοτε τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ, οὐχ ἥττον ὁμῶς κατέχει διακεκριμένην θέσιν μετὰ τῶν ρητόρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ βρούθουσιν ὑψηλῶν νοημάτων καὶ κριτικῶν παρατηρήσεων. Τὸ ὄφος τοῦ Τερτυλλιανοῦ εἶναι σιδηροῦν, λέγει ὁ Βαλζάκ, πλὴν ἐκ τοῦ σιδηροῦ τούτου ἐχάλκευσε ἐξαιρετὰ ὄπλα. Εἰκάζεται ἐκ τινῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ἠσπάσθη τὴν

αἴρεσιν τῶν Μοντανιστῶν καὶ ὅτι ἐν αὐτῇ ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 240.

Οὐχ ἥττον ἐπίσημον χώραν κατέχει ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ὁ Λακτάντιος ὁ ἐπονομασθεὶς χριστιανὸς Κικέρων. Ὁ ρήτωρ οὗτος διαπρέπει διὰ τὴν γλαφυράν αὐτοῦ λατινικὴν φράσιν, διὰ τὴν δεινότητα τοῦ λόγου, τὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν σαφήνειαν τῶν νοημάτων. Ἐκ τῶν σωζομένων συγγραμμάτων αὐτοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι τὸ ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀπολογητικὸν αὐτοῦ ὑπὲρ ἐπιγράφεται *Institutionum divinarum* καὶ διαίρεται εἰς βιβλία ἑπτὰ. Εἰς τὰ πρῶτα εἴς βιβλία ὁ Λακτάντιος πραγματεύεται ἐν ἐκτάσει περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ—περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ—περὶ τῆς σαθρότητος καὶ τοῦ ψεύδους τῆς πολυθείας καὶ τῶν χρησμάτων—περὶ τῆς κουφότητος τῆς θύραθεν φιλοσοφίας—περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὡς μόνης πηγῆς τῆς ἀληθείας—περὶ τῆς δικαιοσύνης ἀναφανείσης ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ τῆς λατρείας ἐνὸς μόνου Θεοῦ ἀποκαλυφθέντος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ—περὶ τῆς γνώσεως καὶ τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ τούτου καὶ περὶ τῆς εὐσπλαγγίας καὶ φιλανθρωπίας πρὸς τοὺς ὁμοίους ἡμῶν. Εἰς τὸ ἕβδομον βιβλίον ὁ Λακτάντιος ἀπικονίζει μετὰ ζωηρῶν χρωμάτων τὴν μέλλονσαν ζωὴν καὶ τὴν τρομερὰν μετατροπὴν ἧτις μέλλει ν' ἀκολουθήσῃ μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου οὗτινος τὴν διάρκειαν προσδιορίζει εἰς 6,000 ἔτη. Μεταφέρομεν ἐνταῦθα περικοπὴν ἐκ τοῦ λαμπροῦ τούτου συγγράμματος ὅπερ ὄφειλε νὰ εὐρίσκηται εἰς τὰς χεῖρας ὅλων τῶν μαθητῶν ἀντὶ τῶν ζῆτρων κλασικῶν συγγραφέων. « Ὁ ἄνθρωπος, λέγει, ριφθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς ἵσταται ἐν τῷ μέσῳ δύο ὁδῶν αἵτινες τείνουσιν ἢ μὲν πρὸς τὴν διαμονὴν τῶν ἐπουρανίων ἀπολαύσεων, ἢ δὲ πρὸς τὸν τόπον τῆς κολάσεως. Ἡ εἴσοδος τῆς πρώτης ἧτις εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς ἀρετῆς, εἶναι τραχεῖα, ἀπόρητος, κεκαλυμμένη ὑπὸ βράχων καὶ λίθων, πλήθουσα δυσχερειῶν καὶ περιτειχισμένη διὰ κρημῶν καὶ χειμάρρων. Ὅπως προῶ-

μεν απαιτούνται ἐνδελεχεῖς προσπάθειαι, ἡ δὲ ἀνάβασις ἡμῶν δεῖν νὰ γίνηται μετὰ μεγίστης περισκεψείας. Ἐὰν λάβωμεν τὸ θάρρος νὰ ὑπερπηδήσωμεν τὰς πρώτας ταύτας δυσκολίας, ἡ ὁδὸς βαθμηδὸν ἐξομαλύνεται, ἡ σκηνὴ μεταβάλλεται καὶ ὁ δρόμος φωτιζόμενος ὑπὸ τερπνοῦ φωτὸς καταντᾷ εὐάρεστος. Ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχουν πλέον οὔτε ἐργασίαι, οὔτε κίνδυνοι, ἀλλ' ἀνάπαυσις καὶ ἀτελεύτητος χαρὰ. Δυστυχία εἰς ὅσους αἱ δυσχέρειαι τῆς προσελεύσεως ἐπροξένησαν τρόμον! Ὁ ποῦς αὐτῶν ὑποχωρεῖ καὶ πίπτουσιν εἰς τὸν ἄλλον δρόμον. Οὗτος ἐκ πρώτης ὄψεως εἶναι ἡδύς, τερπνὸς καὶ εὐρύχωρος. Βρύθει ἀνθέων, καρπῶν καὶ πάντων τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν ἡγουν πλοῦτου, τιμῶν, ἡδονῶν καὶ ὅλων τῶν δελεασμάτων τῆς κακίας. Πλησίον ὅμως τούτων ὑπάρχει ἡ ἀδικία, ἡ σκληρότης, ἡ ἀλαζωνεία, ἡ ἀπιστία, ἡ ἀκολασία, ἡ διχόνοια, ἡ ἀμάθεια ὁ δόλος καὶ ἐν γένει ὅλα τὰ πάθη. Ποῖον λοιπὸν θὰ ἦναι τὸ τέλος; Ἀφοῦ βαδίσει τις ἐπὶ τινὰ καιρὸν εἰς τὸν δρόμον τοῦτον, δεῖν νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέρμα, δὲν ὑπάρχει μέσον ὑποχωρήσεως· αἱ γοητευτικαὶ θέσεις ἐξαλείφονται καὶ τὰ πάντα ἐν ἀκαρεῖ γίνονται ἄφρατα. Μόλις δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ τὴν πλάνην του καὶ παρευθὺς πίπτει εἰς τὸ βάραθρον. Ἀπατηθεὶς ἐκ τοῦ λαμπροῦ ἐξωτερικοῦ τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν καὶ ἔχων τὸν νοῦν του προσηλωμένον εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῶν, ὁ ἄνθρωπος δὲν σκέπτεται τὸν θάνατον, ἀπομακρύνεται τοῦ Θεοῦ καὶ τέλος ἀπολαμβάνει ἐν τῷ ἄδη τὴν τιμωρίαν τῆς ἀπονενομημένης αὐτοῦ διαγωγῆς. Προτιμότερον ἐὰν δὲν ἐστήριζε τὴν εὐδαιμονίαν του εἰς τὰ ἐφήμερα τῆς γῆς ἀγαθὰ καὶ ἐὰν ἐβάδιζε τὴν στενωπὴν καὶ ἐπίπονον ὁδὸν τῆς ἀρετῆς ἐνθα ἀπαντᾷ τις τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἐγκράτειαν, τὴν ἀλήθειαν, τὴν γλυκύτητα, τὴν ἀληθῆ ἐπιστήμην καὶ σοφίαν καὶ ἐν γένει ὅλας τὰς ἀρετάς. Ὁ δρόμος οὗτος εἶναι λίαν στενὸς καὶ ὀλισθηρὸς ὅπως δύναται τις νὰ βαδίσῃ ἀσφαλῶς ἀναούρων τὸ ἐπαχθὲς φορτίον τοῦ πλοῦτου καὶ τῶν

ἀνθρωπίνων μεγαλείων. Ὡς ἐκ τούτου ὁ ἐντὸς τῆς ἐπιπόνου ταύτης ὁδοῦ βαδίζων δίκαιος προσέχει καλῶς μήπως περιπλεχθῆ, καὶ ἐπειδὴ προχωρεῖ ἄνευ τῆς λαμπρᾶς ταύτης συνοδείας, τὸν περιφρονοῦσι καὶ τρέφουσιν ὑπὲρ αὐτοῦ μῖσος καὶ ἀπέχθειαν. Ὅλα τὰ ἄθλια ἐκεῖνα ἀνδράποδα τῆς τύχης καὶ τῆς κραιπάλης τὸν φθονοῦσι καὶ δὲν ἀνέχονται τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην γαλήνην ἣν ἀπολαμβάνει καὶ τὴν ὅποιαν δὲν δύναται νὰ χορηγήσῃ ἡ κακία. Δεῖν λοιπὸν νὰ διαγῇ ἄφρατῶς καὶ νὰ ὑπομένῃ τὴν πένιαν, τὴν σκληραγωγίαν καὶ πᾶσας τὰς πικρίας τῆς ζωῆς. Ἀφοῦ φθάσῃ ὅμως εἰς τὸ τέρμα τοῦ βίου του, τότε ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ ἀνταμείβεται, ἀπολαμβάνει τῶν ἀγαθῶν τῆς αἰωνιότητος καὶ ἀποζημιούται διὰ τοὺς πόνους οὓς ὑπέστη ἐν τῷ βίῳ τούτῳ. Ἴδου ἡ διακλήρωσις τὴν ὅποιαν ὁ Θεὸς ἔθεσε μεταξὺ τῆς παρουσίας καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς. Εἰς μὲν τὴν πρώτην τὸ πᾶν διέρχεται ταχέως, δηλαδὴ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν τὰ καλὰ ὡς ἐπίσης καὶ τὰ κακὰ θὰ ἦναι παντοτεινὰ διότι ἡ μέλλουσα ζωὴ ἔναι ἀτελεύτητος. »

Παραλείποντες χάριν συντομίας τὰ συγγράμματα τοῦ ἱεροῦ Κυπριανοῦ, τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου, τοῦ Ἱερωνύμου, τοῦ Βερνάρδου τοῦ Ἀρνοβίου, τοῦ Βοσχοῦ τοῦ καὶ ἄλλων πατέρων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, θέλομεν εἰπεῖ ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ Λύγουστίνου οὗτινος τὰ συγγράμματα ἀπολαμβάνουσιν ἐν τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ μεγάλης ὑπολήψεως καὶ μεγάλου κύρους. Οἱ λόγοι αὐτοῦ γεγραμμένοι εἰς ἀπλὴν φράσιν βρῦθουσι γνώσεων, ὑψηλῶν ἐννοιῶν καὶ ἠθικῶν παραγγελμάτων. Ὁ ἱερὸς οὗτος πατὴρ ὑπῆρξε γονιμώτατος συγγραφεὺς γράψας περὶ διαφορῶν δογματικῶν φιλοσοφικῶν καὶ ἱστορικῶν ἀντικειμένων, προπάντων δὲ περὶ τῆς αἰρέσεως τῶν Μανιχαίων—περὶ Πελαγιανῶν—περὶ προορισμοῦ—περὶ πολιτείας τοῦ Θεοῦ—περὶ χάριτος—περὶ τοῦ αὐτεξουσιοῦ—περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀληθείας Ἐκκλησίας—περὶ Θείας Προνοίας—περὶ μουσικῆς καὶ περὶ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Εἰς

τὰς Ἐξομολογήσεις αὐτοῦ μᾶς διδάσκει τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ. Ὁ ἱερὸς Λύγουστίνος δὲν ἐξομολογεῖται ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ Παντεπόπτου Θεοῦ πρὸς τὸν ὁποῖον ἀποκαλύπτει τὰς ἀποπλανήσεις τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ ἡλικίας. Γονυπετῆς ἐνώπιον τοῦ βηματος τῆς μετανοίας κραυγάζει « Εἶσαι ἀπειράκις μέγας, ἀπειράκις ἀγαθός, ἀπειράκις εὐσπλαγχνός, ἀπειράκις δίκαιος. Τὸ κάλλος Σου εἶναι ἀπαραμίλλον, ἡ δύναμις Σου ἀκαταμάχητος, ἡ ἰσχύς Σου ἀπεριόριστος. Πάντοτε ἐν ἐνεργείᾳ, πάντοτε ἐν ἡμερίᾳ, διατρέφεις, πληθεῖς, διατηρεῖς τὸν κόσμον ἀγαπᾷς ἄνευ πάθους, εἶσαι ζηλότυπος ἄνευ ταραχῆς· μεταβάλλεις τὰ ἔργα σου ἀλλ' οὐδέποτε τὰ σχέδιά σου... ἀλλὰ τί δύναμαι νὰ εἶπω, ὦ Θεέ μου! καὶ τί δύναται τις νὰ εἴπῃ λαλῶν περὶ Σοῦ; »

Περαιῶν τὴν παρούσαν πραγματείαν ἐπεύχομαι ὅπως ἡ μελέτη τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας γίνῃ μᾶλλον συστηματικὴ εἰς τὰ ἡμέτερα ἐκπαιδευτήρια. Εἰς τὰ συγγράμματα αὐτῶν ὁ ἐπιμελὴς μαθητῆς, ὁ ρήτωρ καὶ ὁ φιλόσοφος εὐρίσκουσιν οὐ μόνον ἄφθονον ὕλην ἀλλὰ καὶ μεγάλην ψυχικὴν ὠφέλειαν. Διὰ τῆς συχνῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν ὁ θρησκευτικὸς ζῆλος ἐνισχύεται, τὸ δὲ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀναπτέροῦμενον ἐγκαταλείπει τὸν βόρβηρον τῶν ἐπιγείων πραγμάτων καὶ πλησιάζει πρὸς τὸν Πλάστην αὐτοῦ. Δὲν παραδέχομαι, κύριοι, τὴν ἰδέαν ἐκείνων οἵτινες συνηγοροῦσιν ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐξωθεν παιδείας τῶν προγόνων ἡμῶν, τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δύναται νὰ εὐδαιμονήσῃ καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ἐπὶ γῆς προορισμὸν του. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς λευκανθασμένης ταύτης ἐκπαιδεύσεως κατ' ἐμάστην βλέπομεν καὶ ἀπολαμβάνομεν δυστυχῶς τοὺς νομίμους καρποὺς αὐτῆς. Οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι μας ἐξερχόμενοι τῶν ἐκπαιδευτηρίων εἶναι ἐν μέρει ἡ ἀπιστοὶ ἢ ὀρθολογισταὶ, ἐὰν δὲ τινὲς διαφύγωσιν τὸ ναυάγιον τῆς τῆς αὐτῆς ἐκπαιδεύσεως καθίστανται σκεπτικοὶ, ἀλαζόνες, οἰηματῖαι ἀμφιβάλλοντες περὶ πάντων τῶν ἀφορώντων τὴν θρησκείαν. Ἄμα δὲ ἐ-

ξέρχονται τῆς σχολῆς κατατρίβουσι τὸν χρόνον ἐν ἀμαθείᾳ ἀναγινώσκοντες μόνον μυθιστορήματα καὶ ἄλλα περιττὰ βιβλία τὰ ὅποια δὲν μορφώνουσιν οὔτε τὸν νοῦν οὔτε τὴν καρδίαν. Τοιαύτη σπουδὴ καὶ ἀνάγνωσις οὐδαμῶς ἀναπτύσσει τὴν κρίσιν, ἐπειδὴ ἡ κρίσις αὐξάνει καὶ ἐνισχύεται διὰ τῆς παρβολῆς καὶ τῆς συγκρίσεως προπάντων δὲ διὰ τῆς μελέτης ἐμβριθῶν συγγραμμάτων. Ἐγκολπύμεθα εὐχαρίστως πάντῃ νεωτερισμῶν, ἀσπυζόμεθα οἰανδήποτε ἀρχὴν ὅπως φανῶμεν δῆθεν φίλοι τῆς προόδου χωρὶς ὅμως νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν συμφωνῇ μετὰ τὴν διανοητικὴν ἡμῶν ἀνάπτυξιν. Νήπιοι! οὐδαμῶς ἐννοοῦντες ὅτι πρόοδος ἄνευ θρησκείας δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ ὅτι χριστιανισμὸς σημαίνει εἰρήνην, εὐημερίαν, τιμὴν, ὑπόληψιν καὶ πᾶν ὄρατον καὶ ἀγχθὸν, ἄνευ δὲ τούτου σκότος, ἀμάθεια, ψεῦδος, δεισιδαιμονία πονηρία καὶ ἀπάτη. Γινόμεθα λοιπὸν ἄνδρες χωρὶς νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἐλλειπὲς τῆς ἀνατροφῆς καὶ τὰ αἷτια τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἡμῶν καταπτώσεως. Ἄλλ' ἄρα γε περιορίζεται τὸ κακὸν τουλάχιστον ἐνταῦθα; Ἄλλοίμονον! τὸ δυστυχὲς ἡμῶν ἔθνος διατελεῖ ἐν τῇ ἀπάτῃ του καὶ τοσοῦτον κανονικῶς τρέφεται ὑπὸ τῆς ψευδολογίας ὥστε ἐπὶ τέλους ἀδιαφορεῖ εἰς ὅλα καὶ γίνεται ἀναίσθητον καὶ ἀπαθές. Ἐσχηματίσαμεν, κύριοι, σχολεῖα, πανεπιστήμιον, συλλόγους ἀλλ' οὐδεὶς φροντίζει περὶ τῆς εὐαγγελικῆς ἀναμορφώσεως, περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ κλήρου καὶ τῆς διαδόσεως ὑγιῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν εἰς τὸν λαὸν καὶ τὴν νεολαίαν. Οἱ μὲν λόγοι θεωροῦσιν ὡς περιττὸν νὰ συχνάζωσιν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ὑψίστου καὶ νὰ ἐκτελῶσιν τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα, οἱ δὲ διέποντες τὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐδεμίαν πρόνοιαν λαμβάνουσιν ὅπως διαδοθῇ ἐπιφελῶς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου. Ἄλλοτε οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Ἐπίσκοποι ἐκήρυττον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἠρμήνευον εἰς τὸν λαὸν τὰς ἱερὰς Γραφάς, σήμερον οὐδεὶς πράττει τοῦτο, ὁ δὲ ὑποδέσμετος κληρὸς κατατριχόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐκτελεῖ τυπικῶς τὸ ἔργον του ὅπως πορισθῇ τὰ πρὸς τοῦ

ζην αναγκαία. Δὲν ὤφειλεν ἄρα ἡ Μητρόπολις νὰ λάβῃ σύντονα μέτρα ὑπὲρ τῶν ἀπόρων ἱερέων τοὺς ὁποίους βλέπει τις πολλάκις ἐπαίτουύτας καὶ ρακενδύτας πρὸς ὄνειδος τῆς Ἐκκλησίας μας; Ἄλλοτε οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Ἐπίσκοποι κατέπαυον τὰ σχίσματα τὰ χωρίζοντα τοὺς χριστιανούς καὶ ἦσαν ὁ τύπος καὶ ὁ ὑπογραμμὸς πάσης ἀρετῆς καὶ ἀγιότητος, σήμερον βλέπομεν τινὰς ἐξ αὐτῶν ὑποθάλλοντας τὰς διαιρέσεις, τὸ δὲ χεῖριστον πάντων προστρέχοντας εἰς τὴν λύσιν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων εἰς διαίτητάς ἀλλοφύλους καὶ μὴ ἀρμόδιους νὰ κρίνωσι περὶ αὐτῶν.

Αἱ συνέπειαι τῆς ἀσυνέτου ταύτης διαγωγῆς ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἐπαισθηταὶ καὶ δὲν βλέπω τις ὁ μέλλον νὰ ὑψώσῃ τὴν ὀρθόδοξον ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν προσήκουσαν αὐτῇ θέσιν. Ἡ ἔνωσις μετὰ τῶν παλαιῶν καθολικῶν ἰδύνατο κάπως νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς τύχης ἡμῶν, ἀλλὰ περὶ τούτου δυστυχῶς οὐδεμία εἰσέτι εἰλήθη πρόνοια. Καιρὸς λοιπὸν νὰ συναισθανθῶμεν ὅτι ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη αὕτη δύναται νὰ ἦναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν καὶ ὅτι προκειμένου περὶ χριστιανικῆς ἐνότητος δεόν νὰ φανώμεν καὶ ἡμεῖς κάπως συγκαταβατικώτεροι. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὴν πολιτικὴν καὶ ἰδιωτικὴν βλάβην ἣν ὑπέστη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑποδουλώσεώς του τὸ ἀτυχὲς ἡμῶν ἔθνος ἕνεκεν τοῦ χωρισμοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν κοινοτήτων. Πόσα ἄρα ὀλιγοπύρα ἀποτελέσματα δὲν προζενεῖ ἔτι καὶ νῦν ἡ διαίρεσις τῶν διαφόρων Χριστιανῶν εἰς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν καρδίαν τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀμωμότητος τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας; Ἐφ' ὅσον λοιπὸν δὲν ἐξέλθωμεν ἐκ τῆς ἀρροσφαλοῦς καὶ μεμονωμένης ἡμῶν θέσεως, ἐφ' ὅσον δὲν πεισθώμεν περὶ τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης τοῦ ἀνατρέφειν καὶ διδάσκειν τὴν νεολαίαν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς θρησκείας καὶ εἰς διδασκαλίαν ἀποβλέπουσαν πρακτικὰς γνώσεις, ἐφ' ὅσον δὲν ἀναθρέψωμεν τὰς μητέρας χριστιανικῶς καὶ δὲν ἐννοήσωμεν ὅτι ἡ ἐν τῷ ἔθνει πειθαρχία εἶναι φυσικὴ ἀπόρροια τῆς πει-

θαρχίας ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, ἐφ' ὅσον δὲν τακτοποιήσωμεν καὶ ἐκπαιδεύσωμεν κληρὸν ἱκανὸν νὰ ἐννοήσῃ τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν, οὐδεμίαν θὰ λάβωμεν ἐπίδοσιν, θὰ παρακμάσωμεν ἐτι μᾶλλον διανοητικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ θὰ ζῶμεν ἐν ἀσημότητι καὶ ἀδοξίᾳ. Ἡ διδασκαλία, ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἀνατροφή ὅπως καρποφορήσωσι δεόν νὰ τραπῶσιν ἄλλην ὁδόν. Ἐν αὐτῇ μόνον τῇ μεταλλαγῇ ἐγκυεῖται ἡ σωτηρία καὶ ἡ εὐημερία τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. (*)

Α. ΚΟΥΡΝΙΑΚΤΗΣ.

ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ.

Ο ΑΛΗΘΗΣ ΘΑΝΑΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΚΑΤ' ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΝ.

Ἄλλοτε τὸ σῶμα ἐνὸς νεκροῦ περιήρχετο εἰς τοῦ ἀνατόμου τὴν δικαιοδοσίαν, ἐνῶ ἔργον τοῦ φυσιολόγου ἦσαν τῆς ζωῆς τὰ φαινόμενα. Σήμερον ὅμως ὑποβάλλουσι τὸ πτώμα εἰς ὅσα καὶ τὸν ζῶντα ὀργανισμὸν πειράματα, ἐν δὲ τοῖς λειψάνοις τοῦ θανάτου ζητοῦν ν' ἀνεύρωσι τὰ μυστήρια τῆς ζωῆς. Ἀντὶ νὰ βλέπωσιν εἰς πᾶν ἄψυχον σῶμα τύπους, νὰ διαλυθῶσι μόνον καὶ ἐξάλειφθῶσιν ἐτοιμοὺς, ἀνακαλύπτουν ἐν αὐτῷ δυνάμεις καὶ ἐνεργείας ἐπιμόνους, τῶν ὁποίων ἡ μελέτη εἶναι, ὅσον βαθέως δίδεται, διδακτικὴ. Ὅπως δὲ οἱ θεολόγοι καὶ ἠθικολόγοι μᾶς προσκαλοῦν ν' ἀτενίζωμεν ἐνίοτε κατὰ πρόσωπον τοῦ θανάτου τὸ φάσμα καί, μετὰ γενναιοῦτος συλλογίζόμενοι περὶ τῶν τελευταίων ἡμῶν στιγμῶν, ἐνσχύωμεν ἐν τοιαύτῃ μελέτῃ τὴν ψυχὴν μας, οὕτω καὶ ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη, ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἐννοοῦμεν, θεωρεῖ ὡς ἀνάγκην νὰ μᾶς συμπαράλθῃ, ὅπως μετ' αὐτῆς πα-

(*) Ἡ ἀνωθεν πραγματεία ἐξεφωνήθη ἐν τῷ Φιλ. Συλλόγῳ «ὁ Ὀμηρος».

ρυσρεθώμεν εἰς τὰς λεπτομερείας ὕλας τοῦ λυπηροῦ ἐκείνου δράματος, ὅπερ ὀνομάζεται θάνατος, καὶ διὰ μέσου ζόφων καὶ σκιῶν, μᾶς ὀδηγήσῃ πρὸς σαφεστέραν τῆς ζωῆς ἐπιστήμην.

Ὁ Λεϊβνιτς, (*) ὁ βαθεῖαν καὶ θαυμάσιον ἔχων γνώσιν περὶ τοῦ συστήματος τῆς ζωῆς, εἶχε καὶ περὶ τοῦ θανάτου ἐπίσης τοιαύτην ἐφρόνην ὅτι ἡ γέννησις οὐδὲν εἶναι ἄλλο, ἢ ἀπλῆ ἀνάπτυξις καὶ εἰς κύκλον εὐρύτερον ἐπέκτασις ζώου σχηματισθέντος ἤδη, ὅτι ἐπομένως ἡ φθορὰ ἢ ὁ θάνατος δὲν εἶναι, ἢ εἰς τὸ πρῶτον σημεῖον ἐπάνοδος τοῦ αὐτοῦ τούτου ζώου, ὅπερ ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ θάνατον ὑπάρχον καὶ ζῶν. Τὸ σύνολον τῶν ζωϊκῶν ἐκείνων ἐνεργειῶν, αἵτινες παρουσιάζονται ὑπὸ μόρια ἀπλᾶ ἐν τῷ σπέρματι, εἶναι τὸ αὐτὸ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ἡ δὲ γέννησις καὶ ὁ θάνατος οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ μεταβολαὶ ἐν τῇ πορείᾳ καὶ συμφωνίᾳ τῶν ζωϊκῶν ἀρχῶν μεταμορφώσεις τοῦτέστι τοῦ μικροῦ εἰς μέγα καὶ τ' ἀνάπαλιν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Λεϊβνιτς ἐβλεπεν ἀπανταχοῦ ἐν τῇ φύσει αἰώνια καὶ ἀδιάφθορα ζωῆς σπέρματα, οὔτε ἀρχόμενα, οὔτε φθειρόμενα. Ὅτι ἀρχίζει καὶ τελειώνει, εἶναι αἱ ὀργανικαὶ καὶ μηχαναὶ τῶν ὁποίων τὰ σπέρματα ταῦτα ἀποτελοῦσι τὴν πρώτην ἐνεργίαν· τὸ δὲ ὕλικόν τὸ ἀποτελοῦν τὰς μηχανὰς ταύτας διαλύεται μὲν, πλὴν δὲν καταστρέφεται. Εἶχε καὶ ἄλλην θεωρίαν· ἐθεώρει τὴν γέννησιν ὡς προοδευτικὴν προλαβούσης ζωῆς πορείαν, ἐθεώρει δ' ἐπίσης τὸν θάνατον ὡς βαθμιαίαν τῆς αὐτῆς ἀρχῆς ἐπανάλησιν ἐφρόνει τοῦτέστιν ὅτι ἐν τῷ θανάτῳ ἡ ζωὴ ἀποσύρεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὅπως ἐν τῇ γεννήσει ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπίσης ἐπροχώρησεν. Ἐπομένως ὁ θάνατος δὲν εἶναι ὀρμητικὸν τι φαινόμενον, δὲν εἶναι ἀπόλειξις αἰφνιδίως, εἶναι μία βραδεία ἐνεργεία, μία πρὸς τὸ ἀρχικὸν σημεῖον ἐπάνοδος. Πρὶν τὸν ἰδῶμεν, πρὸ καιροῦ ἤδη ἐνήργει ἐν τῷ

ὀργανισμῷ τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ τὸν βλέπωμεν, διότι ἡ ἀποσύνθεσις ἀρχεται ἐκ τῶν μικροτέρων τοῦ σώματος μελῶν κατὰ πρῶτον. Καί· πρὶν φανερωθῇ ἡμῖν διὰ τῆς ὀχρότητος τοῦ χρώματος, διὰ τῆς ψυχράσεως τῶν χειρῶν καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος, πρὶν τέλος πάντων παραλύσῃ τὰς κινήσεις καὶ πνίξῃ τοῦ θνήσκοντος τὸ αἷμα, εἰσδύει, ἀφανὴς καὶ ἐπίβουλος, εἰς τὰ μικρότερα καὶ μᾶλλον ἀπόκρυφα μέρη τῶν ὀργάνων καὶ χυμῶν αὐτοῦ. Ἐκεῖ δὲ εἰσδύων, ἀρχίζει νὰ φθείρῃ τὰ ὑγρά, ν' ἀποσυνθέτῃ τῶν νεύρων τὰς σφύραξας, νὰ καταστρέφῃ τὰς ἰσορροπίας, νὰ διαλύῃ τὰς ἀρμονίας. Ταῦτα πάντα ἐνεργοῦνται, μᾶλλον ἢ ἦττον ἐπιβούλως, ἐντὸς ὀρισμένου, βραχέος ἢ μακροῦ, διαστήματος, ὅταν δὲ φανερωθῇ, δυνάμεθα νὰ ἤμεθα βέβαιοι, ὅτι προχειρῶς καὶ αἰφνιδίως δὲν εἰσέδυσεν εἰς τὸ σῶμα.

Ὁ Βισά (Bichat), μέγας φυσιολόγος περὶ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ἀκμάσας, κατέγινε σπουδαιότερον παντὸς ἄλλου περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ θανάτου, τὸ δ' Ἐπὶ τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Θανάτου σύγγραμμα αὐτοῦ, εἶναι καὶ σήμερον τὸ πλουσιώτερον μεταλλεῖον πάντων τῶν ἐπὶ τῆς φυσιολογίας τοῦ θανάτου συγγραφέντων. Ἀφοῦ ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ ζωὴ δὲν κινδυνεύει σπουδαίως, εἰμὴ ἀλλοιωμένον ἐνὸς τῶν τριῶν αὐσιωδῶν ὀργάνων, ἐγκεφάλου, καρδίας ἢ πνεύμονος, τὸ σύνολον τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τὸν ζωϊκὸν τρίπουν, ἐξετάζει πῶς ὁ θάνατος ἐνὸς τῶν ὀργάνων τούτων συνεπιφέρει τὸν θάνατον τῶν ἄλλων καὶ βαθμῆδόν τὴν στάσιν ὄλων τῶν λειτουργιῶν. Ἐκείνου τὰ ἔχνη ἀκολουθοῦσα ἡ νεωτέρα πειραματικὴ φυσιολογία ἐμελέτησε καὶ ἐπιτυχῶς ἐξηκρίβωσε τοὺς διαφοροὺς τοῦ θανάτου μηχανισμοὺς μέχρι καὶ τῶν λεπτοτέρων λεπτομερειῶν αὐτοῦ, προπάντων δὲ, ἔφερεν εἰς φῶς σύστημα ὀλόκληρον ἐνεργειῶν, τὰς ὁποίας ἀπλῶς μόνον εἶχον δίδει ἐπὶ τοῦ πτώματος μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ θεωρία τοῦ θανάτου ἐτελειοποιήθη βαθμῆδόν συγχρόνως μετὰ τὴν τῆς ζωῆς, διάφορα δὲ πρακτικὰ ζητήματα, ὅπως τὸ τῶν σημείων τοῦ ἀληθοῦς

(*) Μέγας φιλόσοφος καὶ μαθηματικὸς Γερμανός, γεννηθεὶς ἐν Λεϊψίᾳ τῷ 1646, ἀποθανὼν δὲ τῷ 1716 — Σ. Μ.

θανάτου μεταξύ άλλων, άριστα πρίν, ελύθησαν όριστικώς ήδη.

Λ'.

Εκ δύο τάξεων φαινόμενων απέδειξεν ό Βισά, ότι σύγκειται όλος των ζώων ό βίος εκ των της θρέψεως και κυκλοφορίας, και εκ των όριζόντων τας σχέσεις του ζώου με πών τό περί αυτό. Διέκρινε τόν όργανικόν τούτέστιν από τόν κυρίως ζωϊκόν βίον. Καί τά μέν φυτά έχουσι τό πρώτον μόνον, τά δε ζώα άμφοτέρα ήνωμένα όμου. Επερχόμενου λοιπόν του θανάτου, αί δύο ζωαι αύται δεν εκλείπουν ταυτόχρονως ή ζωική προσβάλλεται πρώτη, του δε νευρικού συστήματος αί ενέργειαι παύουν πρό των άλλων λοιπών. Τίνι δε τρόπω τούτο προέρχεται; Ανάγκη να μελετήση τις χωριστά τόν εκ γήρατος θάνατον, τόν εξ άσθενειών και τόν αίφνιδίως επερχόμενον. Ο εις γήρας βαθύ άφικνούμενος άνθρωπος θνήσκει, σθένεται λεπτομερώς, ούτως είπειν. Αί αισθήσεις αύτου κλείονται ή μία μετά την άλλην ή όρασις σκοτιζεται, θολούται, και ό άνθρωπος παύει επί τέλους του να βλέπη τ' αντίκειμενα ή ακοή γίνεται βαθμηδόν άναίσθητος πρός τούς ήχους άδυνατίζει ή άφή, πάσα δε όσμη άσθενώς του λοιπού επενεργεί. Μόνον ή όρεξις εξακολουθεί επιμένουσα και πολλάκις αύξάνουσα. Ένώ δε τά αισθητικά όργανα, υπό άτροφίας καταλαμβάνόμενα, χάνουσι την ευαισθησίαν αύτων, του έγκεφάλου αί λειτουργίαι σθένονται όλίγον κατ' όλίγον ή φαντασία γίνεται άσαφής, ή μνήμη σχεδόν μηδαμινή, ή κρίσις άδέβαιος. Εξ άλλου δε, σκληρυνόμενων των μυώνων, αί κινήσεις γίνονται βραδείαι, ή φωνή εξασθενεί, όλαι ενί λόγω της έξωτερικής ζωής αί ενέργειαι χάνουσι την ελαστικότητα αύτων. Πής συνδέων τόν γέροντα μετά της ύπάρξεως δεσμός θραύεται βαθμηδόν και όμως ή έσω ζωή εξακολουθεί. Έξακολουθεί ή θρέψις μετ' ου πολύ μολαταύτα

αί δυνάμεις εγκαταλείπουν τά ούσιωδέστερα όργανα μαραινεται ή χώνευσις, αί εκκρίσεις στερεούσιν, ή κυκλοφορία των τριχοειδών άγγείων αρχίζει να περιέρχεται εις στενοχωρίαν, ή των μεγάλων παύει όλοτελώς, αί συστολαί της καρδίας σταματώσιν. Αυτή είναι ακριβώς του θανάτου ή στιγμή. Τοιούτος ό βραδύς και μερικώς θάνατος των γερόντων όσοι, μη θανόντες εξ άσθενείας, έφθασαν εις τό τέρας του βίου των. Ο ούτως υπό του αιώνιου καταλαμβανόμενος ύπνου, θνήσκει όπως τό φυτόν όπερ ουδεμίαν γνώσιν έχον της ζωής, ούτε του θανάτου εδύνατο να έχη τοιαύτην. Μεταβαίνει ανεπαισθήτως εκ του ένός εις τό άλλο, τοιούτος δε θάνατος ουδέν έχει τό επίπονον. Η ιδέα της εσχάτης ώρας μάς τρομάζει μόνον, διότι διά μιζς διαρρηγνύει τας σχέσεις ήμών με πών τό περί ήμάς όταν όμως πρό πολλού επαύσαμεν έχοντες των σχέσεων τούτων την αισθησίαν, τρώμον επί του χείλους του τάφου δεν δυνάμεθα να έχωμεν. Τό ζών δεν φοριζ, όταν έλθη ή τελευταία αύτου στιγμή.

Δυστυχώς, όλίγοι άποθνήσκουσιν ούτω, ό δ' εκ γήρατος θανάτου κατήχησε σπάνιον φαινόμενον. Ός επί τό πλείστον άποθνήσκωμεν εκ συγχύσεως, ποτέ μεν αίφνιδίου, ποτέ δε βαθμιαίας των λειτουργιών του οικονομικού ήμών συστήματος. Και ένταύθα ό ζωϊκός βίος εκλείπει πρώτος, της εκλείψεως μόνον οι τρόποι είναι άπειρώς ποικιλότεροι. Ο συχνότερος των άλλων τρόπος είναι ό διά του πνεύμονος θάνατος συνεπεία περιπνευμονιών και φθίσεων διαφόρων, ή όξύδωσις του αίματος δεν δύναται πλέον να γείνη ένεκα της άποσυνθέσεως των σφαιριδίων του πνεύμονος, των δε φλεβών τό αίμα επιστρέφον εις την καρδίαν δεν αναζωογονείται. Έν περιπτώσει σοβαρών και διαρκών πυρετών, μiasmατικών, επιδημικών και άλλων όμοίων άσθενειών, αίτινες όλαι είναι του αίματος δηλητηριάσεις, ό θάνατος επέρχεται διά γενικής αλλοιώσεως της θρέψεως, όσαύτως δε και όταν πρόκηται περί χρονικών νοσημάτων

των πεπτικών όργάνων. Όταν ταύτα αλλοιούνται, στερεύει ή εκκρίσις των υγρών των πρός διάλυση της τροφής προωρισμένων, τά δε υγρά διέρχονται, άνευ όφελιμοποιήσεως τόν σωλήνα των έντοσθίων τότε ό άσθενής άποθνήσκει εξ άσιτίας αληθοϋς. Μία δε των συνηθεστέρων του θανάτου αιτιών είναι και ή αιμορραγία. Όταν μία μεγάλη άρτηρία εξ οιασδήποτε αιτίας άνοιχθή και βεύση εν άφθονία τό αίμα, τό δέρμα ώχριζ, ελαττούται ή θερμη, ή άναπνοή γίνεται διακεκομμένη, ζάλαι, σκοτοδιανάσεις παρουσιάζονται, ή φυσιογνωμία μεταβάλλει εκφρασιν, ιδρώς ψυχρός και ίξώδης καλύπτει μέρος του προσώπου και των μελών, ό σφιγμός γίνεται βαθμηδόν πλέον αδύνατος, επί τέλους παύουσι της καρδίας οι παλμοί.

Ο δ' αίφνιδίος θάνατος, πλην των έξωτερικών και τυχαίων αιτιών, δύναται διαφοροτρόπως να επέλθη. Ζωηραί της ψυχής συγκινήσεις αναγκαιζουσιν αίφνιδίως ένίοτε τας κινήσεις της καρδίας, συγκοπών θανάσιμον επιφέρουσαι. Πλείστα ύπάρχουσι παραδείγματα ανθρώπων θανόντων εκ χαράς και έτέρων εκ φόβου. Έν τη κεραυνοβόλω άποπληξίη, αν ό αληθής θάνατος δεν επέρχεται άμέσως, ύπάρχει ουχ ήπτον ταχεία των φαινόμενων του θανάτου παραγωγή. Ο άσθενής βυθίζεται εις ύπνον βαθύν αδύνατον να τόν εξυπνήσωσιν ή άναπνοή αύτου γίνεται επίπονος, τό βλέμμα του άπλανές, τό στόμά του παραμορφούται παύουσι της καρδίας οι παλμοί, και μετ' όλιγον ή ζωή άπέρχεται ανεπιστρεπτί. Αίφνιδιον θάνατον επιφέρει και ή διάρρηξις ενός ανευρισμού. Ύπάρχουσι δ' επί τέλους και αίφνιδίου θάνατοι, ανεξήγητοι έτι, και έφ' ών ή αυτοψία ουδέν ανεκάλυψε δικαιολογούν την κατάπαυσιν της εργασίας των ζωϊκών λεπτολογίων.

Του θανάτου προηγείται συνήθως σύνολον φαινόμενον, όπερ όνομάζεται αγωνία. Έπί των πλείστον άσθενειών, ή έναρξις της εσχάτης ταύτης περιόδου παρουσιάζεται δι' αίφνιδίου βελτιώσεως των λειτουργικών όρ-

γάνων, τελευταίως λάμψεως της σβεννυμένης φλογός μετ' ου πολύ όμως οι όφθαλμοί γίνονται άκίνητοι και άναίσθητοι πρός του φωτός την ένέργειαν, ή βιν λεπτή και ψυχρά, τό στόμα χείνον ως αν ζητη άέρα, ελλείποντα μολαταύτα, τό κοίλον μέρος αύτου ξηραίνεται, τά δε χείλη, μαραινόμενα, προσκολλώνται επί των έδοντιαίων άψίδων. Αί τελευταίαι της άναπνοής κινήσεις είναι άτακτοι, μακρόθεν δ' ακούει τις βόγχους και κάποτε βορβορυγμών, άποτελεσμα της εξ άφθόνων βλεννών έμφράξεως των βρογχικών όργάνων. Η πνοή εξέρχεται ψυχρά, ή δε θερμοκρασία του δέρματος κατέρχεται βαθμηδόν. Έάν στηθοσκοπήση τις τόν θνήσκοντα, παρατηρεί πόσον οι παλμοί αδυνατίζουσιν βαθμηδόν, εάν δε θέση την χείρα επί του επιγαστρικού καλουμένου μέρους, ουδεμίαν κίνησιν πλέον άπαντξ. Τοιαύτη, ως επί τό πολύ, μετ' άσθενείας δηλαδή επί τινα χρόνον παραταθείσας, του άγωνιώντος ή φυσιογνωμία. Η άγωνία είναι σπανίως οδυνηρά, συνήθως δ' ό θνήσκων άγνοεί, ότι άγωνιζ. Είναι βεβουθισμένος εις κοματώδη νάρκωσιν τοιαύτην, ώστε δεν αισθάνεται την θέσιν του, τούς πόνους του, μεταβαίνει δ' ανεπαισθήτως εκ της ζωής εις τόν θάνατον τοσοούτον ανεπαισθήτως, ώστε δυσχερές είναι κάποτε να όρίση τις την ακριβή στιγμήν, καθ' ήν ό άσθενής εξέπνευσεν. Ούτω τουλάχιστον συμβαίνει εις τας χρονικάς άσθενείας και ιδίως εις όσας βραδείως και υποκόφως ύποσκάπτουσι τό ανθρώπινον σώμα. Όταν μολοντούτο σημάη ή εσχάτη ώρα δι' οργανισμούς ζωηρούς, — τούς μεγάλους καλλιτέχνας εν παραδείγματι, — νέους εν γένει άποθνήσκοντας, επέρχεται αίφνιδίως και έξοχος του δημιουργού μεγάλου νοός έξέγερσις. Ούτως ό Βετόβεν, (*) πρίν σβεσθή καθ' ολοκληρίαν ή ψυχή του, επανέκχησε την άκοήν και

(*) Ο ανώτερος των μέχρι τούδε Ευρωπαϊκών μουσικών έγεννήθη εν Βόννη, παρά τόν Ρήνον, εν έτει 1770, απέβίωσε δε τή 1827. — Σ. Μ.

τὴν φωνὴν, ἅτινα εἶχεν ἀμφοτέρω ἀπωλέσει, καὶ διὰ τελευταίαν φορὰν ἐπανέλαβεν τινὰς τῶν ἠδυστάτων ἐκείνων μελωδιῶν του, ἄστινας ἐπωνόμαζε: *Παρακλήσεις πρὸς τὸν Θεόν*. Τινὲς δ' ἄλλως τὴν ἀσθένειαν διακρίνονται ἰδίως καὶ ἐκ τῆς γλυκύτητος τῆς ἀγωνίας. Ἐξ ὅλων τῶν δεινῶν, ἅτινα μὲ καρφιδῶν δηλητηριωδῶν κεντήματα μᾶς φονεύουσι καὶ μᾶς ἀπατώσιν, ἡ φθίσις εἶναι ἢ ἐπὶ πλεῖστον χρόνον θωπεύουσα τὸ πνεῦμα ἡμῶν, ὅτι εἰμεθα ὑγιεῖς, εἶναι δὲ συγκράτως καὶ ἡ καλῆτερον ἀποκρύπτουσα ἢ μὲν τὰ δεινὰ τῆς ζωῆς καὶ τὰς φρίκας τοῦ θανάτου. Οὐδὲν δύναται νὰ παραβληθῆ πρὸς τὸν παραλογισμόν ἐκείνων τῶν αἰσθήσεων, πρὸς τὰς ζωηρὰς ἐκείνας ἐλπίδας, τὰς ὁποίας ὁ ἐκ φθίσεως ἀποθνήσκων ἀνακτᾷ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας του. Τὸν κάψωνα τοῦ καταβροχκόου αὐτὸν πυρετοῦ, τὸν ἐκλαμβάνει ὡς σύμπτωμα σωτηρίου, σχηματίζει σχέδια, μειδιᾷ πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν μὲ γαλήνιον καὶ γλυκὺ μειδίωμα, αἴφνης δὲ, τὴν ἐπαύριον ἡμέραν νυκτός, κοιμᾶται ἵνα μὴ ἐξυπνήσῃ πλέον.

Ἐάν ἡ ζωὴ ἐκτείνηται ἐφ' ὅλου τοῦ σώματος ὁ δὲ θάνατος ἐπομένως ἐπέρχεται ἐφ' ὅλων τῶν μελῶν αὐτοῦ, τί νὰ εἴπῃ τις περὶ τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, τὸ ὁποῖον διάσημός τις φυσιολόγος, *Ζωϊκὸν κόμβον* ἀπεκάλεσε, καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ περιώριζε τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῆς ζωῆς; Τὸ μέρος ὑπερ ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐπιστήμων *Φλουραν (Flourens)* θεωρεῖ ὡς τὸν ζωϊκὸν δεσμόν, κεῖται σχεδὸν ἐν μέσῳ τοῦ ἐπιμήκους μυελοῦ, ἐν μέσῳ τούτεστι τοῦ μέρους ἐκείνου τῆς νευρικής οὐσίας, ἥτις συνδέει τὸν ἐγκέφαλον μετὰ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ. Κατέχει τῶντι μεγάλην καὶ ἀπίστευτον εὐαισθησίαν τὸ μέρος αὐτό. Ὀλίγον ἂν τὸ κεντρώσῃ τις, μὲ μίαν βελόνην ἂν τὸ θίξῃ, ἐπέρχεται ἀμέσως ὁ θάνατος οἰοῦδήποτε ζώου. Διὰ τοῦ μέσου τούτου οἱ φυσιολόγοι φονεύουσι ἀμέσως καὶ ἀλανθᾶστως τοὺς κύνες, ἐν τοῖς καταστάμασιν ὅπου ἐργάζονται. Ἡ δ' εὐαισθησία αὕτη εἶναι φυσικωτάτη. Αὐτὸ εἶναι ἡ ἀρ-

χὴ τῶν πρὸς τὸν πνεύμονα διευθυνομένων νεύρων ἐπομένως, ἅμα τὴν ἐλαχίστην αἰκίαν φέρῃ τις ἐπ' αὐτοῦ, παύουσιν αἱ πνευμονικαὶ κινήσεις καὶ ἐπέρχεται βαθμηδὸν ὁ θάνατος. Οὐδὲν δ' εἰδικὸν προνόμιον ἔχει ὁ ζωϊκὸς οὗτος τοῦ *Φλουραν* δεσμός. Οὔτε μᾶλλον συγκεντρωμένη, οὔτε οὐσιωδέστερα εἶναι ἐν αὐτῷ ἡ ζωὴ συμπίπτει μόνον μὲ τὴν ἀρχὴν τῶν νεύρων, ἅτινα ζωογονοῦσιν ἐν τῶν ἀπαιτήτων τῆς ζωϊκότητος ὀργάνων, τὸ τῆς αἱματοποιήσεως ἐν δὲ τοῖς ζώσιν ὀργανισμοῖς, πᾶσα ἀλλοίωσις τῶν νεύρων, τῶν διακρινόντων μίαν σωματικὴν λειτουργίαν, εἶναι κίνδυνος σπουδαῖος διὰ τὴν ἀκεραιότητα αὐτῆς. Δεσμός ζωϊκὸς λοιπὸν δὲν ὑπάρχει, οὔτε κέντρον ζωῆς διὰ τὰ ζῶα. Εἶναι ὅλα συλλογαὶ ἀπειρίας ἀτόμων, μικρῶν καθ' ὑπερβολὴν, ἕκαστον δὲ τῶν μικροσκοπικῶν τούτων ὄντων εἶναι τὸ δι' ἑαυτὸ κέντρον. Ἐκαστον δι' ἴδιον αὐτοῦ λογαριασμόν τρέφεται, περὶ ἑαυτοῦ θερμοῦ, καὶ διατηρεῖ τὰς ἐκ τῆς κατασκευῆς του ἐξαρτωμένας ἐνεργείας. Δυνάμει δὲ προϋπαρχούσης ἀρμονίας, ἕκαστον αὐτῶν συναντεῖται μὲ ὅ,τι τὰ ἄλλα ζητοῦσιν ὅπως ὅμως ἕκαστον ζῆ δι' ἴδιον λογαριασμόν του, οὕτω δι' ἴδιον αὐτοῦ λογαριασμόν καὶ ἀποθνήσκει. Τούτου δ' ἀπόδειξις εἶναι, ὅτι μέρη λαμβανόμενα ἐκ τοῦ σώματος νεκροῦ δύνανται νὰ μεταφερθῶσιν ἐπὶ ζῶντος, χωρὶς ἢ ἐλαχίστη νὰ ἐπέλθῃ διακοπὴ εἰς τὴν φυσιολογικὴν αὐτῶν ἐνεργεῖαν· τούτου ἀπόδειξις εἶναι, ὅτι πολλὰ ὄργανα, νεκρὰ φαινόμενα, δύνανται νὰ τὰ ἐρεθίσῃ, νὰ τὰ ἐξάξῃ τῆς νάρκης των, καὶ προκαλέσῃ ζωϊκὰς ἐκδηλώσεις λίαν ἀξιοσημειώτους. Περὶ τούτου θέλω μὲν ἤδη πραγματευθῆ.

B'.

Ὁ θάνατος θεωρεῖται ὀριστικὸς ἀφ' ἧς στιγμῆς οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας παύουσιν ἀνεπιστρέπτι, διότι, παύσεως τῆς συγκοινωνίας τοῦ αἵματος, ἀδύνατος ἀποβίνει:

τῶν ὀργάνων ἢ διατροφή, ἀναγκαῖα πρὸς διατήρησιν τῆς φυσιολογικῆς ἀρμονίας· ὅπως ὅμως ἀνωτέρω εἶπομεν, ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ὀργανισμῷ μυρία μικρὰ μηχαναὶ, διατηροῦσαι μίαν τινὰ ἐνεργεῖαν, καὶ ἀφουράση ἢ τῆς κεντρικῆς καὶ μεγάλης. Ὑπάρχει ἀπειρία ἰδιαιτέρων ἐνεργειῶν, αἵτινες ἐπιζῶσι μετὰ τὴν καταστροφήν τῆς κυριωτέρας καὶ αἱ ὁποῖαι βαθμηδὸν μόνον ἀποσβένονται. Ἐν περιπτώσει θανάτου αἱ φωνίδου προπάντων, τὰ πλέγματα καλούμενα διατηροῦσιν ἐφ' ἱκανὰς ὥρας τὴν ἰδίαν αὐτῶν ζωϊκότητα. Ἡ θερμότης ἐν πρώτοις βραδέως ἐκλείπει· ὅσο ταχύτερος ἐπέλθῃ ὁ θάνατος, τοσοῦτον βραδύτερον ἀπέργεται ἐκείνη. Ἐπὶ πολλὰς δὲ μετὰ τὸν θάνατον ὥρας, καὶ ἡ κόμη καὶ αἱ ἄλλαι τρίχες τοῦ σώματος καὶ οἱ ὄνυχες ἐξακολουθοῦν νὰ ἀναπτύσσονται ἢ ἀπορρόφησις, καὶ αὕτη ἐπίσης δὲν παύει ἢ χώνευσις τέλος πάντων, καὶ αὕτη ἐξακολουθεῖ. Ὁ *Σπαλλανζάνης* ἔκαμεν, ὅπως ἀποδείξῃ τὴν περὶ χωνεύσεως ταύτην ἀλήθειαν, πείραμα λίαν περιεργόν. Ἐθρεψε μὲ ἀρκετὴν ποσότητα κρέατος κορώνην, ἅμα δὲ αὕτη τὸ ἔφαγεν, ἀμέσως τὴν ἐφόνευσε. Τὴν ἔθεσεν ἀκολούθως εἰς μέρος ἔνθα ἡ θερμοκρασία ἦν ἴση πρὸς τὴν θερμοκρασίαν ζῶντος πτηνοῦ, καὶ μετὰ ἕξ ὥρας τὴν ἀνέτεμεν. Ὁ στόμαχος εἶχε καθ' ὀλοκληρίαν χωνεύσει τὸ κρέας.

Καὶ ἄνευ τούτων δ' ἄλλως τε, ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τὸ πτώμα διατηρεῖ διαφόρους ἄλλας ἐνεργείας. Εἶναι δύσκολον νὰ σπουδάσῃ τις τὰς ἐνεργείας ταύτας ἐπὶ πτωμάτων ἀνθρώπων ἐξ ἀσθενείας ἀποθανόντων, διότι τὰ τοιαῦτα δὲν ὑποβάλλονται εἰς ἀτομικὰς ἐρεῖνας, εἰμὴ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας μετὰ τὸν θάνατον. Τῶν καταδίκων ὅμως, τῶν διὰ θανατικῆς ποινῆς φονευθέντων, τὰ σώματα δύνανται ἐξαιρετὰ νὰ χρησιμεύσωσιν, ὅπως ἐπ' αὐτῶν μελέτησις τις τί συμβαίνει, ἅμα ἡ ζῶσα μηχανὴ σταματήσει. Ἐάν τις ἀνατέμῃ τὴν καρδίαν λεπτά τινα μετὰ τὴν θανατικὴν ἐκτέλεσιν, θέλει παρατηρήσει παλμοὺς, ἐπὶ μί-

αν ὥραν καὶ περισσότερον, ἐξακολουθοῦντας ἀκόμη, τεσσαράκοντα ἕως τεσσαράκοντα πέντε ἀνὰ πᾶν λεπτόν· καὶ ἀφου δ' ἀφαιρέσῃ τὸ ἥπαρ, τὸν στόμαχον καὶ τὰ ἔντερα, οἱ παλμοὶ πάλιν ἐξακολουθοῦσιν ἐφ' ἱκανὰς δὲ ὥρας καὶ οἱ μυῶνες διατηροῦσι τὴν εὐαισθησίαν τῶν καὶ συστέλλονται, ἅμα διὰ καρφίδος τοὺς θίξῃ τις. Ὁ *K. Ροβεν (Robin)* παρατήρησεν ἐπὶ καρτομηθέντος, μίαν ὥραν μετὰ τῆς ποινῆς τὴν ἐκτέλεσιν, τὸ ἀκόλουθον φαινόμενον: «Ὁ νεκρὸς, λέγει, εἶχε τὸν δεξιὸν βραχίονα πλαγίως ἠπλωμένον ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ κορμοῦ, τὴν δὲ χεῖρα 25 περίπου ἑκατοστόμετρα ἐκτὸς τοῦ ισχίου (γόφου)· ἐξυσα τὸ δέρμα τοῦ στήθους μὲ τὴν αἰχμὴν ἐργαλείου, πρὸς στήλην ὁμοιάζοντος, ἐπὶ τοῦ ἰσσιπέδου τοῦ κόλλου τοῦ μαστοῦ καὶ μέχρι 40 ἑκατοστόμετρων ἐκτάσεως, χωρὶς ὅμως νὰ πιέσῃ τοὺς ὑποκειμένους μυῶνας. Βλέπομεν ἀμέσως τὸν μὲγαν τοῦ θώρακος μυῶνα, κατόπιν τὸν δικέφαλον, τὸν ἐμπρόσθιον τοῦ βραχίονος κτλ. ἄλληλοδιαδόχως καὶ ταχίως συστελλομένου. Τὸ δ' ἀποτέλεσμα ἦτο, ὅτι ὁ βραχίονας ὀλόκληρος ἐκινήθη, ὅπως πλησίασῃ τὸν κορμόν· ἐγένετο μία πρὸς τὸ ἔσω μέρος περιστροφή, μία ἡμίσεια καμπὴ τοῦ πήχους ἐπὶ τοῦ βραχίονος, ἐν ἀληθῆς ἀμύνης κινήματι, ὑπερ ἀνετίναζε τὴν χεῖρα πρὸς τὸ μέρος τοῦ στήθους μέχρι τοῦ κοίλου τοῦ στομάχου.»

Καὶ ὅμως ταῦτα πάντα οὐδὲν εἶναι παραβαλλόμενα πρὸς ὅ,τι προεκάλεσε διὰ διαφόρων ἐρεθιστικῶν μέσων, προπάντων δὲ διὰ τοῦ ἤλεκτρισμοῦ. Ὁ *Ἀλδίνης (Aldini)* ὑπέβαλε τῷ 1802 εἰς τὴν ἐνεργητικὴν καλουμένην στήλην δύο κακούργους, ἐν Βολῶνῃ καρτομηθέντας. Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἤλεκτρικοῦ βεύματος, οἱ μυῶνες τοῦ προσώπου συνεστάλησαν, τρομεροῦς μορφασμοὺς σχηματίσαντες, ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ μέλη κατελήθησαν ὑπὸ ὀρμητικῶν κινήσεων. Καὶ τὰ δύο σώματα ἐφαίνοντο ὡς ἀρχίζοντα νὰ ἀναστηθῶσιν· ἤθελον νὰ ἐγερθῶσιν ἱκανὰς δὲ μετὰ τὴν ἀποκεφάλισιν ὡ-

ρας, τὰ ἐλατήρια ὅλα τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος εἶχον ἀκόμη τὴν δύναμιν ν' ἀπαντῶσιν εἰς τοῦ ηλεκτρισμοῦ τὴν ἐνέργειαν. Καὶ ὁ Ὑρ (*Ure*) ἔκαμε μετὰ τινὰ ἔτη ἐπίσης ἀξία λόγου πειράματα ἐν Γλασκῶβη ἐπὶ τοῦ πτώματος ἀπηγγονηθέντος καὶ ἐπὶ μίαν περίπου ὥραν ἀφεθέντος ἐπὶ τοῦ ἰκρίωματος μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἀνθρώπου ἔθεσε τὸν ἓνα τῆς στήλης πόλον εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ νοτιαίου μυελοῦ κάτωθεν τοῦ αὐχένος, τὸν δ' ἄλλον πόλον ἐπὶ τῆς πτέρνης ἀμέσως ἢ κνήμη, ἐφ' ἑαυτῆς πρότερον διπλωμένη, ἐτινάχθη μεθ' ὀρμῆς καὶ ἐκινδύνευσε ν' ἀνατρέψῃ ἓνα τῶν παρευρισκομένων, μετὰ κόπου κρατοῦντα αὐτήν. Ἔθεσαν κατόπιν τὸν ἓνα πόλον ἐπὶ τῆς ἐβδόμης πλευρᾶς, τὸν δὲ ἄλλον ἐφ' ἐνὸς τῶν νεύρων τοῦ λαιμοῦ· τὸ στήθος ὑψώθη καὶ ἐπανεπέσεν, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ γαστήρ ὅμοιον ἔκαμε κίνημα, ὅπως ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀναπνέῃ. Ἐθίζαν ἀκολουθῶς ἐν νεύρον τῆς ὀφρύος καὶ τὴν πτέρνην συγχρόνως, ἀμέσως δ' οἱ μυῶνες τοῦ προσώπου συνεστάλησαν. « Ἡ λύσσα, ἡ φρίκη, ἡ ἀπελπίσια, ἡ ἀγωνία καὶ ἀπαίσια μειδιάματα ἢ « νῶσαν ὅλα ὁμοῦ τὴν ἀπεχθὴ αὐτῶν ἔκφρασιν ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ δολοφῶνου. »

Τὸ μᾶλλον ἐντοσοῦτῳ ἀξιοσημείωτον γεγονός ἐπανάδου στιγμιαίας τῶν ζωϊκῶν ἰδιοτήτων, οὐχὶ ἐφ' ὅλου τοῦ ὀργανισμοῦ ἀλλ' ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μόνως, εἶναι τὸ παρὰ τοῦ Λεγαλόα (*Legallois*) μὲν προσαθὲν περίφημον πείραμα, παρὰ τοῦ Βρόουν Σέκουαρ δὲ (*Brown Sequard*) κατὰ τὸ 1858 πρῶτον πραγματοποιηθέν. Ὁ διάσημος φυσιολόγος οὗτος ἀποκεφαλίζει κύνα, προσέχει δὲ νὰ κάμῃ τὴν τομὴν ἀκριβῶς εἰς τὸ μέρος, ἐνθα αἱ σπονδυλικαὶ ἀρτηρίαι εἰσέρχονται εἰς τὸ ὀστεῶδες ἄγγειον αὐτῶν μετὰ δέκα λεπτὰ θέτει τὸ γαλβανιστικὸν βέμμα ἐπὶ διαφόρων μερῶν τῆς κεφαλῆς, κεχωρισμένης τοῦ σώματος. Οὐδὲν κίνημα. Τότε ἐφαρμόζει ἐπὶ τῶν τεσσάρων ἀρτηριῶν, τῶν ὁποίων τ' ἄκρα εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς τομῆς τοῦ λαιμοῦ, μικροὺς σωληνας διὰ

μεγαλητέρων συγκοινωνούντας μὲ δοχεῖον πλήρες νεποῦ καὶ μὲ ὀξυγόνον μειγμένου αἵματος, διὰ τοῦ μέσου δὲ τούτου εἰσάγει τὸ αἷμα εἰς τοῦ ἐγκεφάλου τὰ δοχεῖα. Ἀρχίζουσι ἀμέσως κινήσεις ἀτακτοῦ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν μυῶνων τοῦ προσώπου, κατόπιν δὲ βλέπουσι τακτικὰς καὶ ἀρμονικὰς συστολάς, ὡς ὑπὸ τῆς θελήσεως διευθυνομένας. Ἡ κεφαλὴ ἀναλαμβάνει ζωὴν, ἐπὶ ἐν τέταρτον δὲ τῆς ὥρας, καθ' ὃ ἐξακολουθεῖ ἢ ἐν ταῖς ἀρτηρίαις τοῦ ἐγκεφάλου ἔγχυσις τοῦ αἵματος, αἱ κινήσεις γίνονται τελειώτεραι. Παύουσι τὴν ἔγχυσιν παύουσι ἀμέσως καὶ αἱ κινήσεις, τὰς διαδέχονται δὲ τῆς ἀγωνίας οἱ τρόμοι καὶ μετ' αὐτῶν ὁ θάνατος.

Οἱ φυσιολόγοι ἐσκέφθησαν, ἂν ἡ στιγμιαία αὕτη τῶν ζωϊκῶν ἰδιοτήτων ἀνεργεῖς δὲν ἐδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ καὶ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ. Ἄν τοῦτέστι δὲν ἐδύνατο, ἐγγέοντες νεπὸν αἷμα ἐντὸς κεφαλῆς προσφάτως χωρισθείσης τοῦ σώματος, νὰ προκαλέσωσι κινήσεις καὶ ζωογονήσωσι τὸ βλέμμα, ὅπως ἐν τοῦ Σέκουαρ τῷ πειράματι. Ἐσυλλογίσθησαν νὰ δοκιμάσωσι τὸ πείραμα ἐπὶ κεφαλῶν ἀνθρώπων καρατομηθέντων ἀλλ' αἱ ἀνατομικαὶ, ἰδίως δὲ τοῦ Κ. Ροδὲν, παρατηρήσεις, ἀπέδειξαν ὅτι αἱ ἀρτηρίαι τοῦ λαιμοῦ διὰ τοιοῦτον κόπτονται ὑπὸ τῆς λαμητόμου τρόπου, ὥστε ὁ ἀὴρ εἰσέρχεται ἐν αὐταῖς καὶ τὰς πληροῖ. Ἐπομένως ἀδύνατον νὰ ἐνεργήσωσιν ἔγχυσις αἵματος, ἰκανὴν νὰ παράξῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Σέκουαρ ἀναφερόμενα ἀποτελέσματα. Εἶναι γνωστὸν τῶντι, ὅτι τὸ ἐν τοῖς δοχείοις κυκλοφοροῦν αἷμα γίνεται μὲ τοῦ ἀέρος τὴν ἐπαφὴν ἀφρώδες καὶ ἀνίκανον νὰ διατηρήσῃ ἐν ἐνεργείᾳ ὅ,τι ἐντὸς τοῦ σώματος λειτουργεῖ. Ὁ Ροδὲν φρονεῖ, ὅτι πείραμα τοιοῦτον ἐδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μόνον ἀνθρώπου φονευθέντος ὑπὸ σφαιρῶν, αἰτινες νὰ προσέβαλλον τὸ κάτω τοῦ λαιμοῦ μέρος. Ἐδύνατό τις τότε νὰ ἐνεργήσῃ τομὴν τῶν ἀρτηριῶν τοιαύτην, ὥστε νὰ μὴν εἰσέλθῃ ἀὴρ, χωρίζων δὲ τὴν κεφαλὴν κατὰ τὸ ὑ-

πὸ τοῦ Σέκουαρ ὑποδειχθὲν μέρος, θὰ εἶχεν ἴσως διὰ τῆς ἐγγύσεως αἵματος μετὰ ὀξυγόνου ὅ,τι φαινόμενα παρατηρήθησαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ κυνός. Ὁ δὲ Σέκουαρ ὑπεστήριξεν ὅτι, λαμβάνων τις προφυλακτικὰ μέτρα, ἐδύνατο ν' ἀπολαύσῃ τὸ αὐτὸ πείραμα καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καρατομηθέντος τοσοῦτον ἢ το μάλιστα περὶ τούτου βέβαιος, ὥστε ὅτε τῷ ἐπρότεινον νὰ τὸ ἐκτελέσῃ, νὰ ἐνεργήσῃ τοῦτέστιν ἔγχυσις αἵματος ἐντὸς κεφαλῆς καρατομηθέντος ἀνθρώπου, ἠρήθη νὰ τὸ πράξῃ, μὴ ἐπιθυμῶν, εἶπε, νὰ γείνη μάρτυς τῶν βασάνων ὅσας ἐπρόκειτο νὰ ὑποστῇ τὸ δυστυχὲς τοῦτο μέλος τοῦ σώματος, στιγμιαίως ἐπανερχόμενον εἰς τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὴν ζωὴν. Ἐνοῶ κάλλιστα τοῦ Κ. Σέκουαρ τοὺς ἐνδοιασμούς· θέλει ὅμως μοι ἐπιτρέψῃ ν' ἀμφιβάλλω περὶ τοῦ ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ καρατομηθέντος ἤθελεν ὑποστῆ μεγάλας βασάνους· μίαν ἀπλὴν ἀμυδρὰν καὶ συγκεχυμένην εὐαισθησίαν ἤθελεν ἀνεγείρει ἐν αὐτῇ, οὐδὲν ὅμως πλειότερον. Τοῦτο δ' ἄλλως τε εὐκόλως ἐξηγεῖται. Ἄρκει, ἐν τῇ ζωῇ, ἡ ἐλαχίστη ἐν τοῦ ἐγκεφάλου τῆ κυκλοφορίᾳ ταραχὴ, ὅπως ἀνατρέψῃ ἐξ ὀλοκλήρου τὰς αἰσθήσεις καὶ τοὺς λογισμούς. Ἀφοῦ λοιπὸν ὀλίγον περισσότεροι ἢ ὀλιγώτεροι σταλαγμοὶ αἵματος ἐντὸς τοῦ ἐγκεφάλου ζῶου ὑγιούς ἀρκούσιν, ὅπως ἀλλοιωσωσι τὴν κανονικότητα τῶν ψυχικῶν διαδηλώσεων, πολὺ πλειότερον θέλει βλαφθῆ ἡ ἀκεραιότης τῆς λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου, ὅταν τὸν ἐξυπνήσῃ τις, ξένον αἷμα ἐγγέων ἐν αὐτῷ, προπάντων διότι ἡ ἔγχυσις αὕτη εἶναι ἐξ ἀνάγκης ἀνίσχυρος, ὅπως θέσῃ τὸ αἷμα εἰς κυκλοφορίαν μὲ ἀνάλογον πίεσιν καὶ ἰσορροπίαν.

Ἡ σκλήρυνσις τῶν πτωμάτων εἶναι ἐν τῶν μεγαλητέρων χαρακτηριστικῶν φαινομένων τοῦ θανάτου. Εἶναι σκλήρυνσις γενικὴ τῶν μυῶνων τοιαύτη, ὥστε καθίστανται ἀνελατοί, μέχρι τοιοῦτου βαθμοῦ μολαταῦτα, ὥστε ἀδύνατον νὰ καμφθῶσι πλέον αἱ ἀρθρώσεις, τοῦτο δ' ἀρχίζει ὥρας τινὰς μετὰ τὸν θάνατον. Πρῶτοι σκληρῶ-

νοῦνται τῆς σιαγῶνος οἱ μυῶνες· κατόπιν οἱ τῆς γαστρῆς, οἱ τοῦ λαιμοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους οἱ τοῦ θώρακος. Ἡ σκλήρυνσις γίνεται διὰ τῆς πήξεως τῆς ὕλης τῆς ἀποτελούσης τὰς ἴνας τῶν μυῶνων μετὰ τινὰς ὥρας, ἀραιούται ἐκ νέου ἢ πεπηγμένη ὕλη, ἢ σκλήρυνσις παύει καὶ οἱ μυῶνες χαλαροῦνται. Παρόμοιον τι συμβαίνει περίπου καὶ εἰς τὸ αἷμα. Τὰ σφαιρίδια ἀλλοιοῦνται, φθείρονται καὶ ἄρχεται ἡ διάλυσις. Οὕτω τὰ ἐνεργοῦντα τὴν σῆψιν ζωῶνα παρασκευάζουσι τὸ μέγα αὐτῶν ἔργον δι' ὑποκόφου ἀποσυνθέσεως τῶν μᾶλλον ἀποκρῶφον μερῶν.

Ἀφοῦ δὲ παύσῃ ἡ σκλήρυνσις καὶ ὁ τελευταῖος τῆς ζωῆς σπινθὴρ σβέσθῃ, ἀρχίζει νέα ἐργασία. Τὰ ζῶντα σπέρματα, ἀτινα ἦσαν ἐπισσωρευμένα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πτώματος καὶ εἰς τὸ ἐνδον τοῦ πεπτικοῦ σωλήνος, ἀναπτύσσονται, πολλαπλασιάζονται, εἰσδύουσι εἰς ὅλα τοῦ ὀργανισμοῦ τὰ μέρη καὶ ἐνεργοῦσι τὴν ἐντελῆ τῶν πλεγμάτων καὶ ὑγρῶν ἀποσύνθεσιν αὐτῆ εἶναι ἡ σῆψις. Ἐπέρχεται βραδύτερον ἢ ταχύτερον, ἀναλόγως τῶν αἰτιῶν τοῦ θανάτου καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐξωτερικῆς θερμοκρασίας. Ὅταν ἡ ἀτμοσφαῖρα ἦναι θερμὴ ἢ ὁ θάνατος προῆλθεν ἐξ ἀσθενείας ἀναμικτοῦ μὲ πληγᾶς, ἡ σῆψις ἄρχεται, ἅμα τὸ πτόμα ψυχραθῆ. Ἐν τοῖς ἡμετέροις κλίμασιν, ἡ ἐργασία τῆς ἀποσυνθέσεως ἀρχίζει νὰ φαίνεται συνήθως 38—40 ὥρας μετὰ τὸν θάνατον, τὰ δὲ πρῶτα σημεῖα φαίνονται ἐπὶ τοῦ δέρματος τῆς γαστρῆς. Περιβάλλεται τοῦτο χροῖαν κιτρινωπὴν, ἀπλουμένην βαθμηδὸν καὶ καταλαμβάνουσαν ὀλόκληρον τὸ πτόμα τὴν ἐπιφάνειαν. Ταυτοχρόνως δὲ τὰ ὑγρά μέρη, ὁ ὀφθαλμὸς, τὸ ἔσω τοῦ στόματος, ἀραιοῦνται ὅλα καὶ φθείρονται· τότε ἀναπτύσσεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἢ ἀποφορὰ, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐλαφρὰ, κατόπιν δέξια καὶ μὲ ἀμυωνικὸν ὁμοιάζουσα· αἱ σάρκες βαθμηδὸν καταπίπτουσι, τὰ δὲ ὄργανα καθίστανται ἀγνώριστα· τὸ ἔμπυον ἀρχίζει βαθμηδὸν νὰ κατακλύζῃ τὸ σῶμα ὀλόκληρον, ἐὰν δὲ τις

ζώων, ἠθέλομεν ἔχει παρόμοιον σχεδὸν θέ-
μα τοῦ παρὰ τῶν τῆν νῆσον Ἰαύαν ἐπισκε-
πτομένων περιηγητῶν περιγραφομένου. Ἐπὶ
τῆς νήσου ταύτης ὑπάρχει, λέγουσι, κοιλάς
τις, Κοιλὰς δηλητηρίου ὀνομαζομένη, ἧτις
εἶναι καὶ δικαίως ὁ τρόμος τῶν κατοίκων
ἀπὸ τοῦ ἐδάφους αὐτῆς, πανταχοῦ κατε-
σχισμένου ὑπὸ τῶν ἡραισταίων ἐκρήξιων,
ἐξέρχονται χειμᾶροι ἀνθρακικοῦ ὀξέος. Πᾶσα
ζωὴ εἰσερχομένη ἐντὸς τῆς ἀφιλοζώου ταύ-
της κοιλάδος ἀμέσως σθένυται. Ἐνταῦθα
ὡς ἐν ἀπέριφ κοιμητηρίῳ εὐρίσκονται φύσ-
δην μίγδην σκελετοὶ διαφόρων ζώων, οἷον
τίγρεων, δορκάδων κτλ. ἀναμεμιγμένοι μετὰ
τῶν τῶν ἀρπακτικῶν ὀρνέων καὶ ἄλλων
πτηνῶν, οἵτινες ἐπὶ αἰῶνας ἐπισωρεύονται
ἐν αὐτῷ.

Αἱ φυσικαὶ αὗται πηγαὶ τοῦ ἀνθρακικοῦ
ὀξέος δὲν εἶναι αἱ μόναι, αἵτινες ἀναδίδου-
σιν εἰς τὸν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα τοιοῦτον ἀέ-
ριον. Ἡ ἀνάφλεξις διαφόρων καυσίμων ὑλῶν
τὰς ὁποίας μεταχειρίζομεθα πρὸς θέρμανσιν
καὶ φωτισμὸν, οἷαι οἱ διάφοροι ἀνθρακες,
τὰ ξύλα, τὸ ἔλαιον, τὰ κηρία, καὶ τὸ ἀερί-
φως, πάντα ταῦτα παράγουσιν ἐπίσης ἱκα-
νὴν ποσότητα ἀνθρακικοῦ ὀξέος. Ὅπως βε-
βαιωθῶμεν περὶ τούτου ἀρκεῖ νὰ καύσωμεν
ἐντὸς φιάλης μέρος ἐκ τῶν προειρημένων
ὑλῶν, καὶ νὰ ἐγγύσωμεν κατόπιν ὀλίγον
ἀσβέστειον ὕδωρ· τότε θέλομεν ἀμέσως πη-
ρατῆρησαι τὸ ὕδωρ τοῦτο θολοῦμενον ἀν-
θρακικὴν ἐπίσης ὀξὺν ἐμπεριέχει καὶ ὁ ἐκ τοῦ
στήθους μας διὰ τῆς ἀναπνοῆς ἐκπεμπόμε-
νος ἀήρ· ἢ ἀπόδειξις καὶ τούτου καταφαί-
νεται, ἐὰν ἐντὸς ἀσβέστείου ὕδατος ἐμφυσή-
σωμεν διὰ τινος σωλήνος ἀέρα ἐκ τῶν πνευ-
μόνων μας ἐξεληθόντα. Εἰς ἄνθρωπος παράγει
καθ' ἑκάστην ἐν χιλιόγραμμον, ἧτοι ἐν κυ-
βικὸν ἡμίμετρον, ἀνθρακικοῦ ὀξέος· ὁ βοῦς
καὶ ὁ ἵππος παράγουσι τὸ δεκαπλάσιον ἑκα-
στος. Τὸ δὲ πάντων περιεργότερον εἶναι
ἔτι, τὸ ἀέριον τοῦτο, ὅπερ, ὅπως προέφη-
μεν, παράγεται καὶ ἐκ τῆς ζωῆς, σχηματί-
ζεται ἐπίσης καὶ ἐν ἀφθονίᾳ μάλιστα ἐκ
τῆς μετὰ θάνατον σήψεως τῶν πτωμάτων.

Καὶ πραγματικῶς τὰ σώματα τῶν ζώων

σῶνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀνθρα-
κος, ὅστις ἀδιαλείπτως καίεται καθ' ὄλον
τὸ διάστημα τῆς ζωῆς· τὴν δὲ ἐκ τῆς καύ-
σεως ταύτης προερχομένην ἀπώλειαν ἀνα-
πληροῖ ἡ τροφή. Ὅταν ὅμως σβύσῃ ὁ ἄν-
θραξ, τὸ σῶμα, ὄγκος ψυχρὸς καὶ ἀκίνητος
γενόμενον, ὑφίσταται διὰ τῆς ἐπαφῆς τοῦ
ἀέρος βραδείαν τινὰ κατάφλεξιν, ἡ δὲ ἐμπε-
ριεχόμενος ἀνθραξ ἀναδίδεται εἰς τὸν ἀέρα,
ὡς ὁ πρὶν χρησιμεύων πρὸς διατήρησιν τῆς
ζωῆς, ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος.
Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ κατὰ
τὴν ἀποσύνθεσιν τῶν ἐν ταῖς κόπροις εὐρι-
σκομένων τεμαχίων χόρτων. Ἐξ ὄλων τού-
των τῶν αἰτιῶν εὐκόλως δύναται τις νὰ εἰ-
κάσῃ ὅπως ἄπειρος ποσότης ἀνθρακικοῦ
ὀξέος ἀναδίδεται εἰς τὸν ἀέρα. Ὁ Κ. Bous-
singault ἐκ μόνης τῆς πόλεως τῶν Παρι-
σιῶν ὑπολογίζει ὅτι ἐξέρχονται 6 ἑκατομύ-
ρια χιλιόγραμμων εἰς κάθε 2½ ὥρας.

Ἐκ τῶν ἄνω εἰρημένων συμπεραίνομεν
ὅτι ὁ ἀτμοσφαιρικὸς ἀήρ, ὅστις μᾶς περιστοι-
χεῖ, ἐξ ἀνάγκης ἐμπεριέχει μεγάλην ποσό-
τητα ἀνθρακικοῦ ὀξέος. Τὴν ἀλήθειαν ταύ-
την καθιστᾷ ἀδιαφιλονεικτικὸν τὸ ἐπόμενον
ἀπλοῦν πείραμα τοῦ Κ. Black, τὸ ὁποῖον
δοκιμασθέν εἰς διάφορα μέρη τῆς ὑψηλίου
ἐπέφερε πάντοτε τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Ἄ-
μα ἐκθέσωμεν εἰς τὸν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα
ἀσβέστειον ὕδωρ, τούτο μετ' ὀλίγον θέλει
καλυφθῆ ὑπὸ λευκῆς τινος λεπίδος τιτανί-
του, τοῦθ' ὅπερ εἶναι τρανωάτη ἀπόδειξις
τῆς ἐν τῷ ἀτμοσφ. ἀέρι ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρ.
ὀξέος.

Ἀποδείξαντες ἤδη λεπτομερῶς τὴν ἐν τῷ
ἀτμοσφ. ἀέρι ὑπαρξίν τοῦ ἀνθρ. ὀξέος, ὅπερ
ἐνδιαφέρει τὰ μέγιστα τὴν περὶ τῆς ἀσβέσου
μελέτην μας, μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐ-
ξέτασιν τῆς οὐσίας τῆς ἀπολειπομένης μετὰ
τὴν διάκαυσιν τοῦ ἀσβεστολίθου, ἀφ' οὗ ἀ-
πεβάλλομεν ἐν τῶν συστατικῶν αὐτοῦ στοι-
χείων, τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ.

(Ἐπεται τὸ τέλος).

ΤΟ ΝΕΦΟΣ.

Τῷ ΦΙΛῶ ΑΡΙΣΤΕΙΑῖ ΚΑΛΛΙΓΑ.

Ἰδέτε με. — Μετέωρον ἐπάνω ὄλων μένον,
Ἐχτείνω τὰ ἀτμῶδῃ μου καὶ ἀπειρα πτερᾶ,
Κ' εἰς τοὺς αἰθέρας ἤρεμον κοιμῶμαι, περιμένον
Γλυκὺ τοῦ νότου φύσημα ἢ λαῦρον τοῦ βορρᾶ.

Καθρέπτῃς ἐναέριος, πιστῶς ἀπεικονίζω
Τὸ ἄστατον μείδιμα τοῦ κύκλω μου φωτός·
Σινδόνη κυανόλευκος, τὰς ἄκρας μου χρυσίζω
Μὲ τὸ ἠδὺ ἀπαύγασμα τοῦ ἀστρου τῆς νυκτός.

Ἐπὶ πελάγους ἀχανοὺς προβαῖνον, μὲ ἀπείρους
Στολίζω τὴν τανύπεπλον αὐλαίαν μου κροσσούς·
Κοιτὶς ἀπλοῦμαι ἐνυγρος εἰς ἄδοντας ζεφύρους,
Ἡ σκέπω τοὺς Αἰόλους μου, ὡς ὄρνις νεοσσούς.

Ὁ Φοῖβος, τοῦ σταδίου του τὸ τέρμα διανύων,
Τὰ χεῖλη τοῦ ὀρίζοντος φιλοῦν μὲ θεωρεῖ·
Ζηλεύει καὶ τὰ βέλη του ὁ ἀπηγῆς τανύων,
Τὰ διαυγῆ μου κράσπεδα τρυπᾷ καὶ προχωρεῖ.

Κ' ἢ ἀργυρόχρους ἀνασσα, ἐν ἄστρον συνοδίᾳ,
Ἐνῷ φρουρεῖ βρεμβάζουσα τοὺς κόσμους τῶν φυτῶν,
Ἄνοιγῶ τὰ πολύπτυχα καὶ μαυρὰ μου ἰστία,
Τρελλὸν τὴν κατασπάζομαι καὶ φεύγω πτερωτόν.

Τοὺς ὑετοὺς δὲ, δῶρά μου σκοπεῖον ν' ἀποστείλω,
Καὶ ψαθὸν τῶν μεγάλων μου βουνῶν τὰς κορυφάς,
Ὡς δέρις ἀτελεύτητος ἀπλοῦμαι καὶ ποικίλλω
Τῶν οὐρανῶν τὰ δώματα μ' ἀπείρους ὄροφάς.

Πλὴν τοῦ Διὸς τὸ μέτωπον ἂν αἰφνης σκυθρωπάσῃ,
Βροντῶ, ἀνάπτω, γίγνομαι ἐστία κεραυνῶν·
Χλαμὺς ἀπλοῦμαι μέλαινα ἐν γῆ καὶ ἐν θαλάσῃ,
Καὶ δι' ἐμοῦ κατέρχονται οἱ θρηνοὶ οὐρανῶν.

Ἦ ὅταν λαίλαψ, σγίζουσα λυσσωδῆς τοὺς ἀέρας,
 Ἠρωεὺς ἐπὶ τοῦ σκάφους μου ἀπαίσιος σταθῆ,
 Μὲ βλέπουν ὅλοι ἄγριον νὰ δάκνω τοὺς αἰθέρας,
 Καὶ ἔντρομοι κραυγάζουσιν: Ὁ κόσμος θὰ χαθῆ!

Ἐγὼ δὲ, γίγας φοβερός, τὰ ὕψη διατρέγω,
 Ἐγκλείον πῦρ καὶ χάλαζαν, ἐφόδιον διπλοῦν.
 Συνάπτω μάχας, πυρπολῶ, καταποντίζω κ' ἔχω
 Τὸν ὀλεθρον καὶ θάνατον, παιγνίδιον ἀπλοῦν.

Τὴν γῆν, διψῶσαν ὕδατος, μὲ ὄμβρους κατακλύζω.
 Καὶ μειδιᾷ. Εἰς χεῖράς μου τὸ μέλλον τῆς κρατῶ.
 Τὸν στάχυν, γάλα τῶν θνητῶν, τὸν τρέφω, τὸν ποτίζω,
 Καὶ πάλιν τοὺς αἰθέρας μου πτερόεν ἀνακτῶ.

Νεκρὸν τὸ σύμπαν ἀναζῆ, ἂν θίξω τὰ πλευρά του.
 Ὁ αὐλαξ, μεθυσκόμενος, ἀπλοῦται τάπης γῆς.
 Εἶμαι τὸ βεῖθρον τοῦ Ἰνδοῦ, τοῦ Νεῖλου, τοῦ Εὐφράτου,
 Ἦ κρύπτομαι ἀόρατον ἐν νάματι πηγῆς.

Εἰς ποταμὸς μὲ ἀπαντᾷ ἐπάνω τῶν κοιλάδων.
 Μ' ἀρπάζει κ' αἰφνης γίγνομαι ζωὴ ὠκεανῶν,
 Ὁλόβη ἐκτυλίσσομαι ἐπὶ τῶν πεδιάδων,
 Ἦ πίπτω, ὡς εἰς βάραθρον, ἐν μέσῳ τῶν βουνῶν.

Εἰς μυριάδας ἄλλοτε ἀτόμων διαιροῦμαι.
 Γλυκὺ ἐκ δρόσου φίλημα μὲ στέλλει ἡ αὐγῆ,
 Εἰς μαργαρίτας τῶν ἀνθῶν στιλπνοὺς μεταμορφοῦμαι,
 Ἦ λούω τοὺς βροστρύχους των μὲ μύρα διαυγῆ.

Πλὴν πάλιν ἔρωσ ἀχανῶν πλοῶν μὲ περιάγει.
 Ἀπλοῦμαι καὶ τοῦ κύματος ποδηγετῶ τὸν ροῦν,
 Βέλος ἀτμῶδες καὶ ὑγρὸν, πετῶ εἰς τὰ πελάγη,
 Πρὸς τὸν σκοπὸν μου πάντοτε πιστῶς ποντοποροῦν.

Ὤκεανέ! Τοὺς κόλπους σου ἐτοίμασον καὶ φθάνω.
 Τὰ ταραχώδη τέχνα σου ἐγὼ τὰ ὀδηγῶ!
 Μὲ ἤκουσαν καὶ τρέχουσι. Πλὴν... ἔντρομα τὰ χάνω...
 Πῶς φεύγουσι; Μὴ τέχνον σου δὲν εἶμαι καὶ ἐγώ;

Ὤκεανέ! Ὤ πάτερ μου! Πῶς οὕτω τὰ ἐκπλήττω;
 Κ' ἐγὼ δὲν ἤμην κῆμα πρὶν κοσμήσω οὐρανοὺς;
 Ἦ μυκωμένη κοίτη σου, μὴ λίκνον μας δὲν ἦτο;
 Μὴ ὄλα δὲν μᾶς ἔτεκες ψυχὰς τοῦ ἀχανοῦς;

Μὴ ὄλα δὲν ἐπαίζομεν ἐπ' ἄμμου ἠπλωμένα;
 Δὲν εἶχομεν τὸν σκόπελον, κοινὴν ἠχῶ παθῶν;
 Πρὸς ὦραν χωριζόμενα, πλὴν πάλιν ἠνωμένα,
 Ποσάκις ἐθηλάσαμεν τὸν μέγαν σου βυθόν!

Ἄλλ' αἰφνης τῶν ἀβύσσων σου τὰ σκότη διαθραύει
 Ὁ φωτοβόλος βασιλεὺς· μὲ βλέπει ἐμπαθῆς,
 Ἦ παντοδύναμος ἀκτὶς τὸ μέτωπόν μου φαύει,
 Κ' εἰς τ' οὐρανοῦ τὰ στρώματα ὑφοῦμαι παρευθῆς.

Οὕτω, ποτὲ ἀνάπαυσις τί εἶναι δὲν γνωρίζω.
 Ἦ φύσις, ἀεικίνητος ἐργατὶς, πλαστουργεῖ,
 Καὶ πράκτωρ τῆς πειθήνιος, τὴν ὑπαρξιν κομιζῶ.
 Ἄντλῶ ἐγὼ τὴν θάλασσαν, ἀντλεῖ ἐμὲ ἡ γῆ.

Εἰς τὰς ἀτμῶδεις μύλας μου, τὸ πᾶν μεταμορφοῦται.
 Χαλκεύεται ὁ ἄνεμος, μορφοῦται ὁ καιρὸς,
 Ἄθάνατος ἡ ὕλη μου, αἰεὶ ἀνανεοῦται.
 Ἰσχύς μου, τὸ αἰώνιον, καὶ νόμος μου: Ἐμπρός!

Φ. Α. ΒΟΥΤΖΙΝΑΣ.

Ἡ ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ.

Αἱ μεγάλαι πρόσκαιροι μεταθέσεις τῶν
 λαῶν ἃς ἐπήνεγκεν ὁ τελευταῖος γαλλογερ-
 μανικὸς πόλεμος, προσεῖλκυσαν τὴν προσο-
 χὴν τῶν ἰατρῶν ἐπὶ παραδόξου τινὸς ἀ-
 σθενείας, τῆς νοσταλγίας, ἧς ἀνεφάνησαν,
 μάλιστα μεταξὺ τῶν ἐπὶ τῆς πολιορκίας
 τῶν Παρισίων συνελθόντων μεταβατικῶν
 στρατευμάτων, φαινόμενα περιεργότατα. Ἡ
 νοσταλγία εἶναι τῶντι πραγματικῆ νόσος,

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΙΛ. Δ')

προκαλοῦσα συμπτώματά καὶ ἀνωμαλίας
 τῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος ὅπως διακε-
 κριμένες, νόσος πολλάκις ἐπιφέρουσα τὸν
 θάνατον. Ἰατρὸς τις διάσημος ὁ διδάκτωρ
 Β. Δελαγρανδιέρ, ὅστις ὡς δόκιμος ἄλλοτε
 τοῦ ναυτικοῦ, καὶ προσφάτως ἐτι ἰατρὸς ἐν
 τινι τῶν νοσοκομείων τῶν Παρισίων, ἔλα-
 βεν ἀφορμὴν νὰ σπουδάσῃ ἐκ τοῦ πλησίον
 τὸ περὶ νοσταλγίας, ἐδημοσίευσεν ὑπόμνη-
 μα περὶ αὐτῆς, ἐξ οὗ ἐρανίζομεθα περιστα-
 τικὰ τινὰ ἄξια λόγου.

Ὁ Sauvage χαρακτηρίζει τὴν νοσταλγί-

αν διὰ τεσσάρων λέξεων: *μελαγχολίας*, *ἀπηνίας*, *ἀγορευίας*, *ἀδυναμίας*. Ὁ νοσταλγῶν ἀπόλλυσι τὸ πρῶτον τὴν εὐθυμίαν του, τὴν δραστηριότητά του, καὶ ζητεῖ τὴν ἀπομόνωσιν, παραδιδόμενος εἰς τὴν καταδιώκουσαν αὐτὸν σταθερὰν ἰδέαν, τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος του. Μεταποιεῖ καὶ ὠραίξει τὰς ἀναμνήσεις τὰς συνδεούσας αὐτὸν μετὰ τῆς χώρας ἐν ἣ ἀνετράφη, πλάτων κόσμον ἰδανικόν, ἐν ᾧ τοσοῦτον σταθερῶς προσηλυθεῖται ἢ φαντασία αὐτοῦ, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξέλθῃ. Ἀποφεύγει τοὺς ἀνθρώπους οὐς ἄλλοτε ὑπερηγάπα, ἀποστρέφεται τὰς διασκεδάσεις, καὶ ἐργίζεται ὡς ἂν θέλωσι νὰ τὸν παρηγορήσωσιν. Ἡ φαντασιώδης πεποιθησις ἦν ἔχει, ὅτι δὲν θέλει πλέον ἐπανίδευσεν τὴν πατρίδα του, καὶ ἡ λύπη ἦν διὰ τοῦτο αἰσθάνεται, παράγουσιν ἐν αὐτῷ ἀνωμαλίας δυναμικὰς, αἵτινες κατ' ὀλίγον ἐπενεργούσιν ἐπὶ τοῦ λοιποῦ ὄργανισμοῦ. Οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου του ἀλλοιοῦνται, οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ εἶναι ἀκίνητοι καὶ ἀναίσθητοι, καὶ ἡ ὄψις του δηλοῖ νάρκωσιν: ἔπειτα δ' αἱ κινήσεις αὐτοῦ χαννοῦνται, μαρτυροῦσαι ἐδυνηροὺς διαταγμῶς τῆς θελήσεως. Ταῦτα διαδέχεται ἡ ἀναιμία, τὸ δέρμα γίνεται ξηρὸν καὶ γεῶδες, οἱ μυκῶδεις ὑμένες ἀποχρωματίζονται, αἱ ἐκκρίσεις ἐλαττοῦνται, ὁ σφυγμὸς ἐξασθενεῖ, καὶ ἀταξίαι ἀναφαίνονται ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ. Ἡ αὐτὴ ἀνωμαλία ἐπέρχεται ἐπὶ τῶν πεπτικῶν λειτουργιῶν· ἐπειδὴ ὁ νοσταλγῶν μένει σχεδὸν ἄσιτος, ἀναφαίνονται γαστρικαὶ ἀταξίαι. Παρὰ ταῖς γυναιξίν ἡ χλωρίσις ἐμφανίζεται μετὰ τῶν συνήθως παρεπομένων αὐτῇ ποικίλων νευροπαθῶσεων, παραμελοῦσαι τὸν καλλωπισμὸν καὶ τὰ λοιπὰ πάθη των, καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν φιλαρέσκειάν των· ταῦτα δὲ παρακολουθοῦσι ῥίγη ἄτακτα, ἰδρωτῆς νυκτερινοῦ· τοῦτο ὁ *Broussais* ἐκάλει *ἐκτικὸν πυρετὸν*, καὶ ὁ *Lorry* φθίον ξηρὰν τῶν μελαγχολικῶν. Τέλος ὁ ἀσθενὴς ἀποθνήσκει στενάζων διὰ τὴν πατρίδα του ἣν δὲν θέλει πλέον ἐπανίδευσεν. Ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν τῆς νόσου ταύτης εἶναι τοῦτο, ὅτι ὁ ἀσθενὴς προγινώσκει ὅτι θέλει ἀποθάνει. Πολλάκις οἱ νο-

σταλγούντες ἀποθνήσκουσιν ἐκουσίως· ἄσιτοι ἢ αὐτοκτονοῦσιν.

Ἡ νοσταλγία προσβάλλει ἰδίως τοὺς ἐσθῆτους καὶ τοὺς νέους, οὐδεμίαν κράσεως φειδομένη. Συνηθέστερον παρατηρεῖται παρὰ τοῖς στρατιωτικοῖς. Κατὰ τοὺς μεγάλους πολέμους τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς αὐτοκρατορίας πολλάκις ἐνέσκηψεν ὡς ἐπιδημία ἐπενεγκοῦσα μεγάλην φθορὰν εἰς τὰ στρατεύματα. Ὁ *Desgenettes* διηγείται ὅτι εἰς *Saint-Jean-d'Acres* συνανεμίγη μετὰ τοῦ λοιμοῦ καταστήσασα αὐτὸν φονικώτερον! Ἐπὶ τῶν πλωτῶν φυλακῶν τῶν Γαδείρων καὶ τοῦ Πλυμούθ, ἐνθα ἐρρίφθησαν μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ *Baylen* οἱ στρατιῶται τοῦ στρατηγοῦ Δουπόν, ἐπήνεγκε τὸν θάνατον τόσων Γάλλων ὅσων καὶ ὁ ἰκτερώδης πυρετός. Ἐν Πολωνίᾳ, ἐν Ῥωσσίᾳ ἐδείνωσε πάσας τὰς ἄλλας ἐπιδημίας. Ὁ *Michel Levy* ἀναφέρει ὅτι εἰς τὸ 21ον σύνταγμα τοῦ ἐλαφροῦ πεζικοῦ, διαμένον ἐν ἔτει 1831 ἐν Πελοποννήσῳ, προσετέθησαν πολυάριθμοι νεοσύλλεκτοι Κορσικανοί, ὧν πολλοὶ ἀπέθανον ὑπὸ νοσταλγίας ἐν τῷ Νοσοκομείῳ τοῦ Ναυαρίνου.

Ἐπὶ τοῦ τελευταίου γαλλογερμανικοῦ πολέμου πολυάριθμοι αἰχμάλωτοι γάλλοι ἀπαχθέντες εἰς Γερμανίαν ἐγένοντο θύματα τῆς νοσταλγίας. Ἐπίσης ἐνέσκηψε μετὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν μεταβατικῶν ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῶν Παρισίων καὶ μάλιστα περὶ τὸ τέλος, ὅτε αἱ ἀλλεπάλληλοι ἀποτυχίαι καὶ τὰ δεινὰ κατέβαλον τοὺς Ῥωμαλεωτάτους τῶν ὀργανισμῶν. Πολλὰ κρούσματα νοσταλγίας ἀναφανέντα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν τοῖς νοσοκομείοις ἐνεποίουν μεγάλην ψυχικὴν ἐδύνην. Μετὰ τῶν ἄλλων ἀναφερόμενον τὸ ἐπόμενον οὐτινος ἐγενόμεθα αὐτόπται. Τὴν 4 Ἰανουαρίου 1874 ὁ νέος μαρκέσιος δὲ P... εἰκοσιεξαεταστῆς τὴν ἡλικίαν, μεταβατικὸς στρατιώτης ἐκ Φινιστέρης, μετηνέχθη εἰς τὸ στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον τοῦ *Bicêtre*, πάσγων ἐλαφρὰν εὐλογίαν καὶ βρογχίτιδα, ἐξ ἧς μετ' οὐ πολὺ ἴαθη. Ἀλλ' ἡ ἀσθένεια αὐτὴ οὐδόπως ἀνησούχει αὐτὸν, ἤτο προκατειλημμένος ὑπὸ ἄλλων σκέψεων, Ἐ-

τρῶγεν ὀλίγιστον, προσευχόμενος καὶ κλαίων, καὶ πᾶσαν τέρψιν ἢ παρηγορίαν ἀπώθων. Τὴν 10ην Ἰανουαρίου πᾶν σύμπτωμα παθολογικὸν ἐξέλειπεν, ἀλλ' ἡ σωματικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτοῦ ἐξασθένησις τοσοῦτον κῦξησεν, ὥστε ὁ ἰατρός ἐνόμισε χρεῖς του πατρικῶς νὰ τὸν νοσηθῆσθαι. Διόρισαν παρ' αὐτῷ δύο στρατιώτας καὶ νοσοκόμον, οἵτινες δὲν ἔπαυον διαλεγόμενοι μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς πατρίδος του εἰς τὴν βρετανικὴν διάλεκτον. Πλὴν πάντα ταῦτα ἀπέτυχον. Τὴν 16ην ἐρωτηθεὶς πάλιν ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ, βαθέως ἀναστενάξας ἀπήντησε κλαίων πικρῶς: « Τετέλεσται, τὸ αἰσθάνομαι, μέλλω νὰ ἀποθάνω, εἶναι ἀδύνατον νὰ με σώσῃτε. Οὐδέποτε εἶχον ἀποδημήσει ἐκ τῆς Βρετανίας, ἤμην εὐχαριστημένος, ἤμην πλούσιος, ἤμην εὐτυχής. Ὁπατὴρ μου οὐδέποτε με ἐπέπληξε μέχρι τοῦ θανάτου του, καὶ με ἄφηνεν ἐλεύθερον νὰ κάμω ὅ,τι θέλω: δὲν ἠθέλησα νὰ ὑπάγω εἰς τὸ σχολεῖον, καὶ ὁ πατὴρ μου με ἐξεπαίδευσεν εἰς τὴν ἑσπουλιν: ἐμεγάλωσα, ἀνετράφηκα καὶ ἐπαίδευσθην ὑπὸ τοῦ ἐφημέριου, καὶ διηγον τὴν ἀμέριμον, ἐνάρετον καὶ ἀγνὸν βίον τῶν εὐγενῶν Βρετανῶν. Τίς ἤθελε πιστεῦσαι ὅτι ἤθελόν ποτε ἀφήσει τὴν Φινιστέρην, καὶ ὅτι ἤθελον ἀποθάνει ἐπὶ κλίνης νοσοκομείου παρὰ τὰς θύρας τῶν Παρισίων! Τὸ προσησάνθην καθ' ἣν ἡμέραν ἐμελλον ν' ἀναχωρήσω ἐκ τῆς Βρετανίας, ὅτι τὸ πᾶν τετέλεσται δι' ἐμέ. Παρευρέθην εἰς Βιλλιέρην, εἰς Σαμπιγνὴν, πολεμήσας ὡσπερ οἱ ἄλλοι, ἀλλ' ὁ Θεὸς δὲν ἠθέλησε νὰ με ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν, ἠθέλησε νὰ με δοκιμάσῃ ἀκόμη, γεννηθῆτω τὸ θέλημα του. Ἄχ! ἂν ἤξεύροτε πόσον πάσχω! Νὰ μὴ ἐπανίδω πλέον τὴν ἑσπουλιν μου, τὰ δάσκα, τὰ ποίμνια, τὸν ἵππον καὶ τοὺς κύνες μου! Ὁ Θεὸς γὰρ με λυτρώσῃ ἀπὸ τὰ βῆσά μου, καὶ νὰ συγχωρήσῃ τὴν ἀδυναμίαν μου! . . . Οἱ κανονοβολισμοὶ σήμερον εἶναι σφοδρότατοι, μὴ μέγετε ἐδῶ, σὰς προκκλῶ, ἢ αἰθουσα θὰ κρημισθῇ μετ' ὀλίγον, αἱ τελευταῖαι στιγμαὶ μου πλησιάζουσιν, καὶ πρέπει νὰ προετοιμασθῶ ἀποθάνω ὡς καλὸς χριστιανός. . . » Τὴν

23ην Ἰανουαρίου ὁ σφυγμὸς τοῦ ἀσθενοῦς ἐβλάστησε τοὺς 110 πλῆμους, τὸ δέρμα ἐγενεῖτο ξηρὸν, οἱ ὀφθαλμοὶ στίλβοντες, ἐπῆλθε πρῶτον ἀφροσύνη, καὶ ἀπέθανε τὴν 28 τὴν 10ην ὥραν τῆς πρωίας.

Ὁ Κ. Β. Δελαγγρανδιέρ ἀναφέρει περὶ τῆς νοσταλγίας λεπτομερεῖας περιεργάτας παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς. Οἱ Γάλλοι ὡς μᾶλλον τῶν λοιπῶν ἐθνῶν ἀρωσιωμένοι εἰς τὴν χώραν των καὶ μεγάλην αἰσθανόμενοι ἀπέχθειαν εἰς τὸ ν' ἀπομακρυνθῶσιν ἀπ' αὐτῆς, προσβάλλονται συνηθέστερον ὑπὸ τῆς νοσταλγίας. Οἱ κάτοικοι τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν καὶ μάλιστα οἱ Βρεταννοὶ, ἔπειτα δ' αἱ τῶν μεσημβρινῶν καὶ οἱ τῆς Κορσικῆς εἰσιν ἰδίως ἐπιδεκτικοὶ τῆς ἀσθενείας ταύτης. Ὁ θρησκευτικὸς αὐτῶν βίος, τὰ ἀναλλοίωτα ἤθη των, τὰ ἰδιαιτέρα ἔθιμά των, ἄτινα ἔμειναν ἀμετάβλητα ἐν Βρετανίᾳ, τοσοῦτον στενῶς συνδέουσι τοὺς κατοίκους τῆς ἀρχαίας Ἀρμορικῆς μετὰ τὸ πάτριον αὐτῶν ἔδαφος, ὥστε εἶναι ἀδύνατον ν' ἀπομακρυνθῶσιν εὐκόλως. — Οἱ Σουηδοὶ ἐπίσης ἀγαπῶσι τὴν χώραν των καὶ μετὰ λύπης ἀποδημοῦσι. Καὶ ἐν Ἰταλίᾳ δὲ ἡ νοσταλγία δὲν εἶναι ἀσυνήθη, ἀπ' οὗ μάλιστα οἱ νεοσύλλεκτοι μεταφέρονται ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς χώρας. Ἀπὸ τοῦ 1867 μέχρι τοῦ 1870, ἐν τῷ Ἰταλικῷ στρατῷ ἀνεσθάνθησαν 203 κρούσματα νοσταλγίας, ἐξ ὧν 8 θανατηφόρα. Οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀποδημοῦσι μετὰ μεγαλειότηρας προθυμίας· ἰδίως δὲ τῶν Ἀγγλῶν τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα προσυλλάττει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς νοσταλγίας, καὶ δύνανται τι νὰ εἴπῃ ὅτι θεωροῦσιν ὡς πατρίδα πᾶσιν χώραν ἐν ἣ κυματίζει ἡ Βρετανικὴ σημαία. Ἦττον ἰσχυρὸν εἶναι τὸ κοσμοπολιτικὸν πνεῦμα τῶν Γερμανῶν, καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον πολυάριθμοι ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ στρατοῦ ἐγένοντο θύματα τῆς νοσταλγίας· κατὰ τινὰ δ' ἐν Ἀλσατίᾳ ἐκδρομῆν μου εἶδον νοσταλγούντας στρατιώτας ἐκ Σιλεσίας καὶ Πομερανίας.

Ὁ Σαγγέρ λέγει ὅτι τοσοῦτω μᾶλλον ἀγαπῶσιν οἱ ἄνθρωποι τὴν χώραν των, ὅσο

Ντίνω

φυσικώτερον ζῶσιν, ὅπερ εἶναι ἀληθές. Οἱ ἄγριοι καὶ ἐκ τῶν πεπολιτισμένων οἱ μάλ-
λον ἀγροῖκοι καὶ ἐξ αὐτῶν ἐπι τῶν χειρῶν
κλιμάτων, μετὰ λύπης ἀποδημοῦσιν. Ὁ
Κ. Φουκάρ ἀναφέρει ὅτι Λάπων τις ἀπα-
χθεὶς εἰς Πολωνίαν, καίτοι μεγάλως περι-
ποιούσιν αὐτὸν, κατελήθη ὑπὸ μεγίστης
θλίψεως, καὶ τέλος ἐδραπέτευσεν ἐπανα-
κάμψας εἰς τὴν κατάψυχρον αὐτοῦ πατρίδα.
Γροιλανδοὶ, ἀπαχθέντες εἰς Δανιμαρκίαν,
κατεφρόνησαν βέβαιον θάνατον ἐπιβάντες
ἐπὶ ἀσθενῶν λέμβων ἵνα περάσωσι τὴν με-
ταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς πατρίδος τῶν θάλασ-
σαν. Τοιαῦτα συμβάντα παρατηρήθησαν καὶ
μεταξὺ τῶν Ἰνδῶν τῆς βορείου Ἀμερικῆς.
Ὁ Ἀλιβέρτος διηγεῖται τὴν ἱστορίαν νέας
τινὸς Ἰνδῆς, Κουρμῆς καλουμένης, συλλη-
φθείσης ἐν τινι δάσει, ἔπειτα δὲ ὑπὸ πλου-
σίως τινὸς οἰκογενεῖας υἰοθετηθείσης. « Φέ-
ρετέ με, ἀνέκραξε, φέρετέ με εἰς τὴν χώ-
ραν ὅπου ἐγεννήθην. Ἄλλ' ὦ μητέρα μου, με
ἐλησμόνησας; » Ἡ Κουρμῆ ἐτήκετο μα-
ρινομένη. Ἰδοῦσα δὲ ποτε Ἰνδοῦς τινας ἐκ
τῆς φυλῆς τῆς, ἔφυγε μετ' αὐτῶν. Παράδο-
ξος ὄντως δεσμός ἡ ἀκατάσχετος αὐτῆ ἀφρ-
σίωσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν γῆν, τὸν οὐ-
ρανὸν, τὴν θεάν τῆς περιορισμένης χώρας
ἐν ἣ διήλθε τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ηλικίαν!
Ὅποιον ἐπιχείρημα κατὰ τῶν διδασκόντων
τὴν ἀλληλεθνή ἔνωσιν τοῦ ἀνθρώπου φι-
λοσόφων!

Ἄλλ' ὅποια ἐστὶν ἡ παράδοξος αὕτη ἀσθε-
νεια;—Οἱ πλείστοι τῶν ἰατρῶν ἐθεώρησαν
αὐτὴν εἶδος παραφροσύνης, μανίας ἢ μελαγ-
χολίας. Ὁ Κ. Β. Δελαγκρανδιέρ θεωρεῖ αὐ-
τὴν νευροπάθειαν τῶν ὀργάνων τῆς φαντα-
σίας καὶ τῆς μνήμης, ἢ δὲ προφανῆς δια-
φορὰ αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀσθενειῶν τῆς παρα-
φροσύνης δικαιολογεῖ τὴν γνώμην του ταύ-
την. Τρόντι ὁ νοσταλγῶν δὲν ἔχει τὰς ἀνο-
ήτους καὶ μωρὰς ιδέας τῶν παραφρόνων·
δὲν φαντάζεται ὅτι καταδιώκεται ὑπὸ δαι-
μόνων, οὐδ' ὅτι μετεβλήθη εἰς λύκον ἢ κύν-
α. Δὲν κατέχεται, ὡσπερ οἱ μελαγχολικοὶ, ὑπὸ
τοῦ τρόμου φαντασιώδους ἀσθενείας. Ἐκτὸς
τούτου οἱ παράφρονες καὶ οἱ ὑποχονδρικοὶ

εἰσιν ἐν γένει ὑγιεῖς, ἐξαιρουμένης δὲ τῆς
ἀταξίας τῶν ἰδεῶν των, διατηροῦσι τὰς δυ-
νάμεις καὶ τὴν εὐσαρκίαν των. Ἄπ' ἐναν-
τίας τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης
μελαγχολίας τοῦ νοσταλγοῦντος εἶναι ἡ δια-
τάραξις τῶν λειτουργιῶν τῆς θρέψεως ὧν ἡ
ἀνωμαλία συχνάκις προξενεῖ τὸν θάνατον.
Τὰ διάφορα εἶδη τῆς παραφροσύνης εἰσι
κληρονομικά, οὐδέποτε ὅμως ἡ νοσταλγία.
Ἐπὶ πᾶσι δὲ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν
τῆς νόσου ταύτης εἶναι ὅτι δύναται μετὰ
βεβαιότητος νὰ ἰαθῆ πρὶν αἰ ἀνωμαλίας αὐ-
τῆς φέρωσιν εἰς κίνδυνον τὴν ὑγίαν ἀρ-
κεῖ νὰ ἐπαναγάγωμεν τὸν νοσταλγοῦντα εἰς
τὸν πατρικὸν οἶκον. Τοῦναντίον ὅμως ὅσον
καὶ ἂν θεραπεύσωμεν τὰς περι μεγαλείου
ἢ πλούτου ιδέας φιλοδόξου παράφρονος, ἢ
διατάραξις τοῦ λογικοῦ του, ἀντὶ νὰ ἐλατ-
τωθῆ, θέλει μᾶλλον αὐξήσῃ.

Ὅπως δὲ ἐν μόνον μέσον θεραπείας
ὑπάρχει διὰ τὸν δυστυχῆ νοσταλγοῦντα,
δὲν ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωσ τῆκε καὶ φο-
νεῖ, τὸ ν' ἀποστείλῃ τὴν αὐτὸν εἰς τὴν
γενέτερον χώραν του. Ὅσάκις ὅμως τὸ φάρ-
μακον τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, ὅπερ δυ-
στυχῶς ἐστὶ συνηθέστερον, ἡ θεραπεία τῆς
νοσταλγίας πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς ἀνα-
κουφιστικὰ μέσα ὅπως ἠθικὰ καὶ ὑγιεινά.
Τὸ δὲ πρῶτον χρέος τῶν ἰατρῶν εἶναι τὸ
νὰ προλαμβάνωσι τὴν ὀλεθρίαν ἐπενέργειαν
τῶν αἰτίων τῆς νόσου ταύτης. Πρὸς τοῦτο
δὲ εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐπασχολῶσι δραστη-
ρίως καὶ τέρψωσι διὰ παντὸς ἐφικτοῦ μέ-
σου τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ναύτας τοὺς
ἐκ τῆς πατρίδος των ἀποδημοῦντας. Ἄπε-
δείχθη ὅμως ὅτι ἡ νοσταλγία εἶναι πολὺ
σπανιωτέρα μεταξὺ τῶν ναυτῶν ἢ τῶν στρα-
τιωτῶν τῆς ξηρᾶς, ὅπερ πιθανῶς προέρχε-
ται ἐκ τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν καταβάλλουσιν
οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ ὥστε διὰ ποι-
κίλων ψυχαγωγιῶν ν' ἀποδιώκωσι τὴν τῶν
ναυτῶν στενοχωρίαν. Καὶ τῶντι μεγίστη
ὑπάρχει εὐθυμία μεταξὺ τοῦ πληρώματος
πλοίου, ἢ τᾶς οὐδόλω; διατάρασσεται, ἢ
δὲ πειθαρχία διατηρεῖται μετὰ μεγαλειέ-
της προθυμίας. « Ὅσάκις δὲν ἀκούομεν

ἄσματα ἐν τινι πλοίῳ, λέγει ὁ κ. *Fonssa-*
grives, ἐννοοῦμεν πάραυτα ὅποια εἶναι ἡ
ἠθικὴ διοίκησις αὐτοῦ. » Ἐπὶ τῆς ἐκστρα-
τείας εἰς Κίναν, ἐν τῷ πλοίῳ Φορβέν,
οὗτιτος ἄπαν τὸ πλήρωμα συνέκειτο ἐκ
Βρετανῶν, αἱ κυριώτεροι ἐπὶ τῶν διαχειρι-
σμῶν διαταγαὶ ἐδίδοντο διὰ τῆς ἑθνικῆς
σάλπιγγος *μπιουῦ*.

Παρὰ τοῖς νοσταλγοῦσιν ὧν αἰτία τῆς
ἀσθενείας εἶναι ἡ ἐκ τῆς γλώσσης ἀπομόνω-
σις, δραστικὸν φάρμακον εἶναι ἡ ὁμιλία
μετ' ἀνθρώπων λαλούντων τὴν γλῶσσαν αὐ-
τῶν. Ὁ *Esquirol* παρατηρεῖται ὅτι πάντες
οἱ Βρεταννοὶ οἱ ὄντες εἰς τινα τῶν αἰθουτῶν
τῆς *Salpêrière* ἐδείκνυον δεινότερα συμ-
πτώματα τῶν ἄλλων ἀσθενῶν, διώριστεν ἐν
αὐτῇ φοιτητὰς Βρεταννοὺς συστήσας αὐτοῖς
νὰ ὁμιλῶσι φιλικῶς μετὰ τῶν συμπατριω-
τῶν των εἰς τὴν πάτριον αὐτῶν διάλεκτον.
Τοῦτο ἔρκεσε νὰ ἰατρεύσῃ τοὺς νοσταλγοῦν-
τας. — Τοιαῦτα φαινόμενα παρουσιάσθησαν
καὶ ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῶν Παρισίων. Εἰς
τὰ κινητὰ νοσοκομεία ὑπάρχον χωρικοὶ,
καὶ μάλιστα Βρεταννοὶ, μαραινόμενοι καὶ
προφανῶς ἐξασθενούντες· ὁ ἰατρὸς ἀπήλυ-
θεν αὐτοῖς διαφόρους ἐρωτήσεις, ἀλλὰ δὲν
ἀπεκρίνοντο ὡς μόνον τὴν διάλεκτον τῆς
πατρίδος αὐτῶν ἐννοοῦντες. Ἄμα ὅμως διώ-
ριζόν τινα δυνάμενον νὰ συνδιαλεχθῆ μετ'
αὐτῶν εἰς τὴν διάλεκτον ταύτην καὶ νὰ τοὺς
παρηγορῆ, οἱ ἀπεγνωσμένοι οὗτοι δυστυχεῖς
ἀνελάμβανον τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς δυνά-
μεις των. Ὅταν δὲ πάντα τὰ μέσα ταῦτα
ἀποτύχωσιν, εἶναι δὲ ἀδύνατον ν' ἀποσταλῆ
ὁ νοσταλγῶν εἰς τὴν πατρίδα του, στρατη-
γίματά τινα δύνανται εἰσεῖτι νὰ βελτιώσωσι
τὴν θέσιν του. Ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς
Μαγένης οἱ ἰατροὶ ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς
ὑπὸ τοῦ τύφου καὶ τῆς νοσταλγίας ἀπο-
δεκατισθέντας στρατιώτας ὅτι ὁ ἀρχιστρά-
τηγος ἔλαβε παρὰ τῶν πολιορκούντων ἄδειαν
ἵνα ἐξέρχωνται ἐλευθέρως οἱ ἀναρρωνύοντες
στρατιώται. Ἡ δ' ἐλπίς αὕτη ἐνεψύχωσε
πλείστους τῶν δυστυχῶν ἐκείνων. Ὁ *Mar-*
cera ἰατρεύει μοναχόν τινα στρατιωτικοῦ
νοσοκομείου ἀναγνώσας αὐτῷ πλαστὴν ἐπι-

στολήν δι' ἧς ὁ ἡγούμενος τὸν προσεκάλε-
νὰ ἐπιστρέψῃ μετ' οὐ πολὺ εἰς τὸ μοναστή-
ριόν του. — Εἰς τὴν νοσταλγίαν συμβαίνει
ὅτι καὶ εἰς τὰς ἄλλας νευροπαθείας, εἰς αὐ-
τὰ ἰατρικὰ φάρμακα οὐδὲν σχεδὸν φέρουσιν
ἀποτέλεσμα, μόνη δὲ ἡ φρόνιμος καὶ ἐπιτη-
δεῖα ἠθικὴ περιποίησις τοῦ ἰατροῦ δύναται
νὰ φέρῃ τινὰ βελτίωσιν. X.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.)

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ.

Μετ' εὐχαριστήσεως μεγάλης γνωστὸν
ποιοῦμεν τοῖς ἡμετέροις ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ
αἱ τινες τῷ ἡμετέρῳ Συλλόγῳ μέχρι τοῦδε
ἀπέστειλαν καὶ διὰ τοῦ Περιοδικοῦ ἡμῶν
ἐδημοσιεύθησαν, ἔτυχον ἀρίστης ὑποδοχῆς
παρὰ τοῖς ἐν Εὐρώπῃ σοφοῖς τοῖς ἰδίᾳ
περὶ τὰς Ἑλληνικὰς ἀρχαιοτάτας ἀσχο-
λουμένοις. Εἶναι τῷ ὄντι μεγίστη παρηγο-
ρία ἑθνικὴ δι' ἡμᾶς, ὅτι τὰ οὕτως ἀτελῶς
διασωζόμενα καὶ ἐκτυπούμενα ἑθνικὰ ἡμῶν
λείψανα, ἀσπαστῶς ἀποδέχονται ἄνδρες
ἀγνοῖ τῆς ἐπιστήμης λάτραι καὶ μετὰ τῆς
χαρακτηριζούσης αὐτοὺς σπουδαιότητος καὶ
ἀπονίας ἀσχολοῦνται, ἵνα διαφωτίσωσι καὶ
ἐρμηνεύσωσιν. Ἀσύγνωστοι λοιπόν, ἵνα μὴ
εἶπω ὅτι μεγίστης μορφῆς ἄξιοι, καθίσταν-
ται ὅσοι τῶν ἡμετέρων ἐν τῷ ἐσωτερικῷ,
Διδάσκαλοι, Ἴατροὶ, καὶ λοιποὶ λόγιοι, δὲν
ἀφιερῶσιν ἐλάχιστον χρόνον ἵν' ἀντιγρά-
ψωσι καὶ ἀποστείλωσι τὰς παρ' ἐκάστῳ
πρὸ ποδῶν εὐρισκομένας καὶ περιετριμμένας
ἐπιγραφὰς, ἵνα δημοσιευθῶσι καὶ γινόμεναι
γνωσταὶ τοῖς ἀπανταχοῦ λογίοις, συντελέ-
σωσι πρὸς διάσωσιν ἑθνικοῦ πλοῦτου καὶ
διαφώτισιν τῆς ἑθνικῆς ἡμῶν ἀρχαίας ἱστο-
ρίας, καὶ οὕτω κατὰ μικρὸν μεταδώσωσι
καὶ μορφώσωσι περὶ ἡμῶν τῶν νεωτέρων
Ἑλλήνων εὐνοϊκωτέραν τὴν κακὴν τῶν πολ-
λῶν παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς κρίσιν.
Μόνη ἡ ἐπομένη τοῦ Κ. *Foucart* ἐπιστολὴ,
πλὴν ἄλλων, δύναται νὰ μαρτυρήσῃ πόσον

εὐμενῶς ἀποδέχονται καὶ κρίνωσι τὰς ἡμετέρας προσπάθειάς οἱ ἐν Εὐρώπῃ λόγιοι, ἐπὶ τούτῳ δὲ καὶ δημοσιεύομεν σὺ τὴν ἐνταῦθα, πεποιθότες ὅτι καὶ ἄλλοι πλείονες θέλουσι συνεργασθῆ ὡς ἐκ καθήκοντος εἰς τὸ ἐθνικὸν καὶ ἱερὸν τοῦτο ἔργον, ἐν ᾧ μόνον ἐλίγιστοι ἀξιεπαίνως λίαν συνέδραμον, ὅπως ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθεισῶν ἐπιγραφῶν ἐγένετο δῆλον. Ὑπόσχεται δὲ καὶ ἀναδέχεται ὁ Σύλλογος Ὀμηρος δυνατὴν συνδρομὴν τοῖς βουλομένοις νὰ συνεργασθῶσιν. Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ K. Foucart.

Παρίσις 8 Ἀπριλίου 1874.

Ὁ Κύριος G. Εἰγθάλ ἐποίησατο γνωστάς τῷ περὶ ἐνθάδε τῶν Ἑλλ. Σπουδῶν Συλλόγῳ τὰ φυλλάδια τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ὑμῶν Περιοδικοῦ, τοῦ δημοσιευμένου ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῆς Σμύρνης καὶ περιβληθέντος μὲ τὸ ὠραῖον τοῦ Ὀμήρου ὄνομα.

Αἱ ἐπιγραφαὶ τὰς ὁποίας ἐδημοσιεύσατε ἐφείλκυσαν μάλιστα τὴν προσοχὴν τοῦ Συλλόγου καὶ ἔλαβον τὴν ἐντολήν νὰ συνδέσω ἀλληλογραφίαν ἣτις θέλει δημοσιευθῆ ἐν τῇ Ἐπετηρίδι. Συγχαίρω δὲ ἡμῖν λίαν ἐπὶ τῷ ἀγαθῷ στοχασμῷ τοῦ συλλέξαι τὰ μνημεῖα τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἐπὶ ταῖς ἀγαθαῖς πρὸς τοὺς συνεργαζομένους ὑμῖν συμβουλαῖς. Διότι εἶναι ὄντως σπουδαῖον νὰ γείνη δῆλον ἀκριβῶς πόθεν προέρχεται ἡ ἐπιγραφή, ἡ κατάστασις τοῦ λίθου καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀντιγράψαντος. Σπουδαιότερον δὲ ἤθελεν εἶσθαι νὰ ἐλαμβάνοντο ἐπὶ χάρτου ἐκτυπώματα, οὐδὲν τούτου εὐκολώτερον πᾶς χάρτης ἀνευ κόλλας εἶναι κατάλληλος, οἷος ἐκεῖνος ὃν χρῶνται εἰς τύπωσιν τῶν ἐφημερίδων. Ἀφοῦ δὲ βραχὴ ὁ χάρτης, ἐφαπλοῦται ἐπὶ τοῦ λίθου καὶ κτυπᾶται διὰ τινος ψήκτρας, ὥστε ν' ἀποτυπωθῶσι τὰ γράμματα, καὶ ἀφίεται ἕως ἀν ξηρανθῆ ἐπὶ τοῦ λίθου. Ξηρανθὲν δὲ τὸ ἐκτύπωμα τυλίσσεται καὶ οὕτω δύναται ν' ἀποσταλῆ ὅπου δήποτε μακρὰν. Σκοπὸν ἔχω ν' ἀνατυπώσω ἐν τῇ Ἐπετηρίδι πολλὰς τῶν ἐπιγραφῶν αἵτινες ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ ὑμετέρῳ Περιοδικῷ καὶ νὰ συνοδέσω ταύτας μετὰ τινα ἐξήγησιν. Οὕτω δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ κατα-

στάσι γνωστὰ αἱ ὑπηρεσίαι ἃς ὁ ἡμέτερος ἤδη ἀρτιστάτος Σύλλογος προσήνεγκε τῇ ἀρχαιολογίᾳ. Ἄν ἠδύνασθε νὰ μοὶ ἀποστείλητε τὰ ἐκτυπώματα, ἢ ἀνατύπωσις ἤθελεν ἔχει πλείονα ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Δύνασθε δὲ ν' ἀποστείλητε αὐτὰ πρὸς τὸν Κύριον Εἰγθάλ εἴτε πρὸς ἐμέ. Ἐάν δυνήθητε προσεχῶς ν' ἀποστείλητε ἀντιγράψας καὶ ἐκτυπώματα ἐπιγραφῶν ἄρτι ἀνακαλυφθεισῶν, ἔσομαι λίαν εὐτυχὴς νὰ καταστήσω αὐτὰς γνωστάς, δημοσιεύων ἢ ἐν τῇ Ἐπετηρίδι ἢ ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ Ἐπιθεωρήσει καὶ ἐρμηνεύων ἐν τῷ περὶ ἐπιγραφῶν καὶ Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων ἐγκυκλίῳ μαθηματι, οὐτινος ἀρχὴν μέλλω ποιήσασθαι ἐν τῷ *Collège de France*. Τελευταῖον παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ συστήσητε τοῖς ὑμετέροις συνεργάταις ἴν' ἀνασκοπήσωσι τὰς ἐν Περγάμῳ ἀρχαιοτήτας. Διότι ὑπάρχει ἐν τῇ Ἀμφιπόλει σπουδαία ἐπιγραφή κεχαρμημένη ἐπὶ μεγάλου μαρμαρίνου λίθου ἡμιεξωσμένου, ἣς μόνον τὸ δραστὸν μέρος ἀντεγράφη. Περιλαμβάνει δὲ 21 στίχους, ὧν οἱ πρῶτοι ἔχουσιν οὕτως:

... ΤΙΣ.

... ΝΙΑΣΠΡΕΣΒΕΥ

... ΣΕΒΑΣΤ

ΚΑΠΗΛΑΔΟΚΙΚΗΣ ΚΑΙ

ΚΡΗΤΗΣ ΚΥΡΗΝΗΣΚ.

Ἄν ἠδύνασθε νὰ μοὶ ἀποστείλητε ἀντιγραφήν καὶ ἐν ἐκτύπωμα, ἠθέλατε παράσχει ὑπηρεσίαν τῇ ἐπιστήμῃ ὅτι πρόκειται περὶ ἐνὸς ἀνθυπάτου Ῥωμαίου Ἀ. Ἰουλίου Κοῦαδράτου, καταγομένου ἐκ Περγάμου καὶ εὐεργέτου τῆς πόλεως. Ἐλπίζω, Κύριοι, ὅτι εὐχαρίστως ἀντεπιστέλλοντες θέλετε μὲ βοηθήσει ἵνα γίνωσι γνωστὰ ἐν Γαλλίᾳ αἱ Ἑλληνικαὶ ἀρχαιοτήτες.

Δέξασθε, Κύριε, τὰς εὐχαριστήσεις τοῦ Συλλόγου πρὸς ἐνθάδε τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ ὑμετέρου περιοδικοῦ καὶ τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου ὑπολήψεώς μου.

ΑΓΓΕΛΙΑ.

Τὴν ΑΦΡΙΚΗΝ, μετὰ δύο εἰσέτι φυλλάδια περαιουμένην, θέλει ἀμέσως διαδεχθῆ τὸ ἀκόλουθον ἔργον:

ΤΑ ΤΕΚΝΑ ΤΟΥ ΓΡΑΝ

ἢ

ΝΟΤΙΟΣ ΑΜΕΡΙΚΗ, ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ, ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ.

ΕΙΣ ΜΕΡΗ ΤΡΙΑ.

ΣΥΓΓΡΑΦΗ

ΙΟΥΔΙΟΥ ΒΕΡΝ.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΦΩΚΙΩΝΟΣ Α. ΒΟΥΤΖΙΝΑ

τὸ ἄριστον ὁμολογουμένως πάντων τῶν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τοῦ ἐξόχου τούτου νοδὸς συγγραφεύτων. Καὶ ἐνταῦθα, ὅπως ἐν τῇ ΑΦΡΙΚῃ, ἀλλ' εἰς κύκλον πολλῶ σπουδαιότερον καὶ τερπνότερον, ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει, ὑπὸ διαφανῆ μυθιστορίας ὑφὴν, πλείστας ὅσας πολυτίμους φυσικὰς, γεωμετρικὰς καὶ ἄλλας ἀληθείας. Θέλομεν μετ' αὐτοῦ νοερώς διατρέξει χώρας ἀγνώστους, διαπλεύσει πελάγη ἀχανῆ, θέλομεν παρασταθῆ εἰς σκηναὶς δραματικωτάτας, θέλομεν ἰδεῖ πόσον μία εὐγενὴς ἰδέα ἀνδρίζει καὶ ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον προπάντων δὲ θέλομεν διδαχθῆ ἀξιόλογα ἱστορικὰ γεγονότα, ἀνεύρει τὴν λύσιν πολλῶν μεγάλων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων καὶ σπουδάσει τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα λαῶν βαρβάρων καὶ εἰς κατάστασιν ἀγρίαν ἔτι διατελούντων. Ἐν τῇ ΑΦΡΙΚῃ, διὰ τοῦ στόματος ἐνὸς Φεργυσῶνος πολλὰ ὠφέλιμα διδάξας ἡμῖν, τοσοῦτον συγχρόνως μᾶς ἔτερψεν ἐν τοῖς ΤΕΚΝΟΙΣ ΤΟΥ ΓΡΑΝ, θέλει, διὰ τοῦ στόματος ἐνὸς Παγανέλη, μᾶς διδάξει καὶ τέρψει πολὺ περισσότερον.

Ἐπειδὴ δὲ τινες ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἐγγραφῶσιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς

τοῦ ἔτους τούτου συνδρομηταί, λαμβάνοντες ἐπὶ προσθήκῃ τιμῆς, τὰ πρὸ τοῦ Ἰανουαρίου φυλλάδια τῆς ΑΦΡΙΚΗΣ, εἰδοποιοῦμεν ὅτι ἐπὶ πληρωμῇ 2 1]2 φρ. πλέον τῆς συνδρομῆς, ἤτοι φρ. 12 1]2 διὰ τοὺς ἐν Σμύρῃνῃ καὶ φρ. 15 διὰ τοὺς ἐκτὸς τῆς Σμύρνης (διὰ τὸ παρὸν ἔτος κατ' ἐξαιρέσειν) δύναται πᾶς ὁ βουλόμενος καταγραφῆναι ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου 1874. θέλει δὲ, ἐννοεῖται, λάβει τὴν ΑΦΡΙΚΗΝ ὀλόκληρον καὶ τὰ μέχρι τοῦδε φυλλάδια τοῦ περιοδικοῦ τοῦ παρόντος ἔτους. Πρὸς δὲ τούτοις εἰδοποιοῦμεν, ὅτι τὸ σῶμα ὀλόκληρον (ἄνευ παραρτήματος) τοῦ ἔτους 1873 παραχωρεῖται ἀντὶ ἑνὸς μόνου καὶ ἡμίσεος μετρήτιου.

Σμύρνη τῆ 10 Ἀπριλίου 1874.